ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, ગાંધીનગરના પત્ર-ક્રમાંક
જીસીઈઆરટી / અભ્યાસક્રમ / 2012 / 1331-32, તા. 1-2-2012 - થી મંજૂર

સંસ્કૃત

શિક્ષક અને વાલી માટે અલાયદી
શિક્ષક-આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં આવી છે,
જેનો ઉપયોગ અવશ્ય કરશો.

ધોરણ 8

(પ્રથમ સત્ર)

प्रतिज्ञापत्रम्

भारतं मम देशः।
सर्वे भारतीयाः मम भ्रातरः भगिन्यः च सन्ति।
मम मानसे देशस्पृहा अस्ति। समृद्धिसहितं विविधतापरिपूर्णं
तस्य संस्कृतिगौरवम् अनुभवामि।
अहं सदा तत्पात्रं भवितुं यत्नं करिष्यामि।
अहं मम पितरौ आचार्यान् गुरुजनान् च प्रति आदरभावं
धारयिष्यामि।
प्रत्येकेन सह शिष्टव्यवहारं च करिष्यामि।
अहं मम देशाय देशबान्धवेभ्यः च मम निष्ठाम् अर्पयामि।
तेषां कल्याणे समृद्धौ च एव मम सुखम् अस्ति।

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

નિર્માણ

ગુજરાત શૈક્ષણિક
સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ
ગાંધીનગર

મુદ્રણ

ગુજરાત રાજ્ય શાળા
પાઠ્યપુસ્તક મંડળ
ગાંધીનગર

© ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, ગાંધીનગર
આ પાઠ્યપુસ્તકના સર્વ હક ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળને હસ્તક છે.
આ પાઠ્યપુસ્તકનો કોઈ પણ ભાગ કોઈ પણ રૂપમાં ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળના નિયામકની લેખિત પરવાનગી વગર પ્રકાશિત કરી શકાય નહિ.

નિર્માણ-સંયોજન :
ડૉ. ટી. એસ. જોષી
હરેશ ચૌધરી
ઈકબાલ વોરા
ચંદ્રેશ પાલ્લીઆ

કન્વીનર :
નરેન્દ્ર રાવલ

લેખન-સંપાદન :
નરેન્દ્ર રાવલ
કનુભાઈ કરકર
ઋતા પરમાર
પરેશાબહેન ઠાકર

પરામર્શન :
પ્રવીણચન્દ્ર જાની
અમી જોષી
કલ્પેશકુમાર પટેલ
રાજેશ બારોટ
કલ્પેશકુમાર મહાજન
પ્રફુલ્લભાઈ કાતરિયા

ચિત્રાંકન :
મણિલાલ રાજપુત
રસિક વાઘેલા
તુષાર દલવી
બિપિનચંદ્ર પટેલ
અશોક પટેલ

ટાઇટલ ડિઝાઇન
ધર્મેશ ચાવડા

મુદ્રણ-આયોજન :
શ્રી હરેશ એસ. લીમ્બાચીયા
(નાયબ નિયામકઃઉત્પાદન)

પ્રસ્તાવના

RTE-2009 તેમજ NCF-2005ને ધ્યાનમાં રાખીને સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક શિક્ષણનાં અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો તેમજ સમગ્ર શિક્ષણ-પ્રક્રિયામાં બદલાવ થઈ રહ્યો છે. આ બદલાવ મુખ્યત્વે જે-તે વિષયો અંગેની આપણી સમજ તેમજ શિક્ષણ-પ્રક્રિયા અંગેની સમજ અંગેનો છે. બાળકની સર્જનશીલતા, વિચારશક્તિ, તર્કશક્તિ અને પૃથક્કરણ કરવાની આવડત વિકસે એ નવા અભ્યાસક્રમનો મુખ્ય હેતુ છે. આ પાઠ્યપુસ્તકોમાં આપવામાં આવેલી પ્રવૃત્તિઓ એવી રીતે યોજવામાં આવી છે કે જેથી પ્રવૃત્તિ પછી એ અંગે ચર્ચા અથવા ચિંતન થાય, ઉપયોજન થાય અને શું શીખ્યા એ પણ તારવી શકાય. બાળકોને અવારનવાર વ્યક્તિગત રીતે તેમજ સામૂહિક રીતે નાનાં કે મોટાં જૂથમાં કામ કરવાનો - ભણવાનો અવસર મળે એવી અધ્યયન-પ્રક્રિયામાં મદદરૂપ બને એવાં પાઠ્યપુસ્તકો બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અલબત્ત, નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ પાઠ્યપુસ્તક પોતે પણ આખરે તો એક અધ્યયન-સામગ્રી છે, લક્ષ્ય નથી. મતલબ કે સાધન છે, સાધ્ય નથી. તેથી પાઠ્યપુસ્તક પોતે સમગ્ર શિક્ષણનું સાધન ન જ બની શકે તેમ છતાં એવું જરૂર કહી શકાય કે પ્રવૃત્તિલક્ષી શિક્ષણની આ તરાહ કદાચ સૌપ્રથમ વાર પ્રયોજાઈ રહી છે. આશા છે કે, આ પાઠ્યપુસ્તકોના ઉપયોગ દ્વારા અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયા સરળ તેમજ રોચક બનશે.

નવા અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકોના નિર્માણની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં માન. અગ્રસચિવશ્રી તેમજ પ્રાથમિક શિક્ષણ સચિવશ્રી તરફથી સતત પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન મળી રહ્યાં છે.

આ સમગ્ર પ્રક્રિયામાં IGNUS-erg ટીમના સભ્યોએ પણ સતત માર્ગદર્શન આપતા રહીને સ્ટેટ રિસોર્સ જૂથના સભ્યોને સજ્જ બનાવ્યા છે. UNICEFનો સહયોગ પણ આ આખી પ્રક્રિયા દરમિયાન મળ્યો છે. જે-તે વિષયના કૉર ગ્રૂપના સભ્યોએ પણ વખતોવખત સહયોગ આપ્યો છે.

એક વર્ષની અજમાયશ પછી સમગ્ર રાજ્ય માટે તૈયાર થયેલો ધોરણ 6થી8 નાં આ પાઠ્યપુસ્તકોને ક્ષતિરહિત બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે, છતાં ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તો ધ્યાન દોરવા વિનંતી છે.

શુભેચ્છા સહ

ડૉ. ટી.એસ.જોષી
નિયામક
જી.સી.ઈ.આર.ટી.
ગાંધીનગર

પી. ભારતી (IAS)
નિયામક
ગુ.રા.શા.પા.પુ.મંડળ
ગાંધીનગર

તા. 04-11-2019

પ્રથમ આવૃત્તિ : 2013 **પુનઃમુદ્રણ :** 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020
પ્રકાશક : ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, 'વિદ્યાયન', સેક્ટર ૧૦-એ, ગાંધીનગર વતી
પી. ભારતી, નિયામક
મુદ્રક :

મૂળભૂત ફરજો

ભારતના દરેક નાગરિકની ફરજ નીચે મુજબ રહેશે :*

(ક) સંવિધાનને વફાદાર રહેવાની અને તેના આદર્શો અને સંસ્થાઓનો, રાષ્ટ્રધ્વજનો અને રાષ્ટ્રગીતનો આદર કરવાની;

(ખ) આઝાદી માટેની આપણી રાષ્ટ્રીય લડતને પ્રેરણા આપનારા ઉમદા આદર્શોને હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવાની અને અનુસરવાની;

(ગ) ભારતનાં સાર્વભૌમત્વ, એકતા અને અખંડિતતાનું સમર્થન કરવાની અને તેમનું રક્ષણ કરવાની;

(ઘ) દેશનું રક્ષણ કરવાની અને રાષ્ટ્રીય સેવા બજાવવાની હાકલ થતાં, તેમ કરવાની;

(ચ) ધાર્મિક, ભાષાકીય, પ્રાદેશિક અથવા સાંપ્રદાયિક ભેદોથી પર રહીને, ભારતના તમામ લોકોમાં સુમેળ અને સમાન બંધુત્વની ભાવનાની વૃદ્ધિ કરવાની, સ્ત્રીઓના ગૌરવને અપમાનિત કરે તેવા વ્યવહારો ત્યજી દેવાની;

(છ) આપણી સમન્વિત સંસ્કૃતિના સમૃદ્ધ વારસાનું મૂલ્ય સમજી તે જાળવી રાખવાની;

(જ) જંગલો, તળાવો, નદીઓ અને વન્ય પશુપક્ષીઓ સહિત કુદરતી પર્યાવરણનું જતન કરવાની અને સુધારણા કરવાની અને જીવો પ્રત્યે અનુકંપા રાખવાની;

(ઝ) વૈજ્ઞાનિક માનસ, માનવતાવાદ અને જિજ્ઞાસા તથા સુધારણાની ભાવના કેળવવાની;

(ટ) જાહેર મિલકતનું રક્ષણ કરવાની અને હિંસાનો ત્યાગ કરવાની;

(ઠ) રાષ્ટ્ર પુરુષાર્થ અને સિદ્ધિનાં વધુ ને વધુ ઉન્નત સોપાનો ભણી સતત પ્રગતિ કરતું રહે એ માટે, વૈયક્તિક અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિનાં તમામ ક્ષેત્રે શ્રેષ્ઠતા હાંસલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની;

(ડ) માતા-પિતાએ અથવા વાલીએ 6 વર્ષથી 14 વર્ષ સુધીની વયના પોતાના બાળક અથવા પાલ્યને શિક્ષણની તકો પૂરી પાડવી.

* ભારતનું સંવિધાન : કલમ 51-क

અનુક્રમણિકા

S4V1H3

ક્રમ	પ્રકરણનું નામ	પાના નંબર
*	वन्दना	1
1.	चित्रपदानि 1	3
2.	चित्रपदानि 2	7
3.	आत्मश्रद्धायाः प्रभावः	11
4.	एहि सुधीर	15
5.	शीलायाः प्रवासः	18
*	पुनरावर्तनम् 1	24
6.	विनोदपद्यानि	28
7.	सङ्ख्या	31
8.	मम दिनचर्या	37
9.	भाषासज्जता	43
*	पुनरावर्तनम् 2	57

वन्दना

जय जय हे भगवति सुरभारति
तव चरणौ प्रणमामः।
नादब्रह्ममयि जय वागीश्वरि
शरणं ते गच्छामः ।। जय ।।
त्वमसि शरण्या त्रिभुवनधन्या
सुर-मुनि-वन्दितचरणा ।
नवरस-मधुरा-कविता-मुखरा
स्मित-रुचि-रुचिराभरणा ।। जय ॥
आसीना भव मानसहंसे
कुन्द-तुहिन-शशि-धवले ।
हर जडतां कुरु बोधि विकासं
सित-पङ्कज-तनु-विमले ।। जय ।।

ललितकलामयि ज्ञान - विभामयि
वीणा–पुस्तक–धारिणि।
मतिरास्तां नो तव पद - कमले
अयि कुण्ठाविषहारिणि ॥ जय ।।

टिप्पणी

सुरभारतिहे વાણીની દેવી **वागीश्वरी** વાણીની દેવી **आसीना** બેઠેલી **कुन्द** મોગરાનું ફૂલ **तुहिनः** બરફ **शशिधवला** ચંદ્ર જેવી સફેદ **पङ्कजम्** કમળ **तनु** શરીર **मतिः** બુદ્ધિ **आस्ताम्** – થાઓ.

विशेषः

मतिरास्ताम् मतिः आस्ताम्

भवान् जानाति किम् ?

- मासे पक्षद्वयं भवति – शुक्लपक्षः, कृष्णपक्षः च।
- सर्पस्य जिह्वाद्वयं भवति ।
- त्रयः गुणाः सन्ति – सत्त्व, रजः, तमः च ।
- चत्वारः आश्रमाः सन्ति – ब्रह्मचर्यम्, गार्हस्थ्यम्, वानप्रस्थम्, संन्यासः च।
- चत्वारः पुरुषार्थाः सन्ति – धर्मः, अर्थः, कामः, मोक्षः च।

S6Y3V9

1 चित्रपदानि 1

एषः

सः

एषः शुकः ।

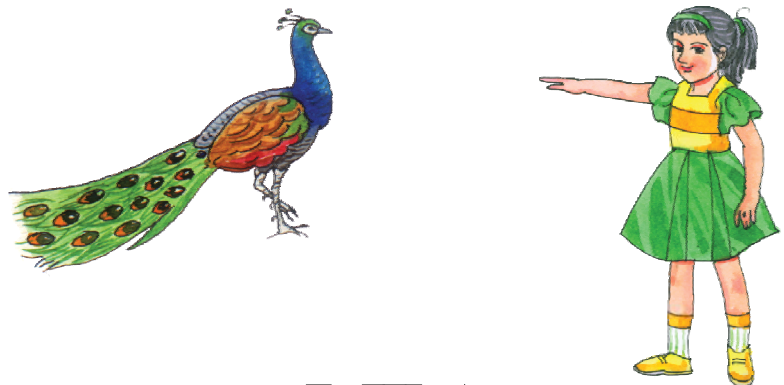

सः मयूरः ।

एषः श्वानः ।

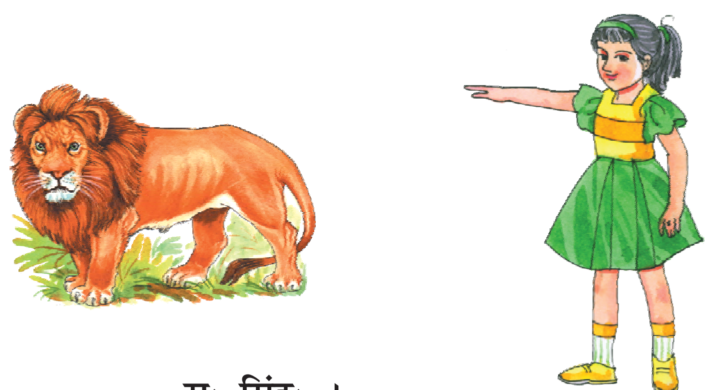

सः सिंहः ।

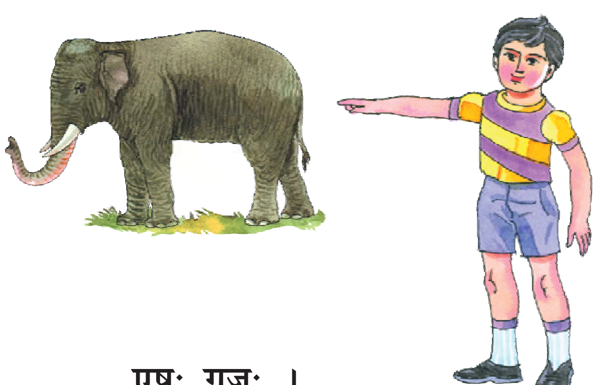

एषः गजः ।

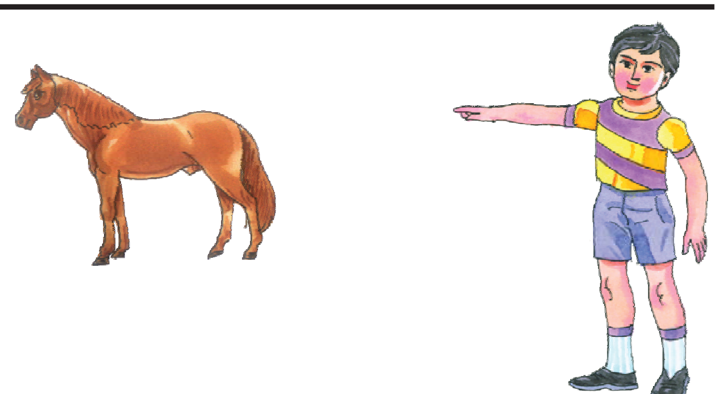

सः अश्वः ।

एषा	सा

एषा बालिका ।

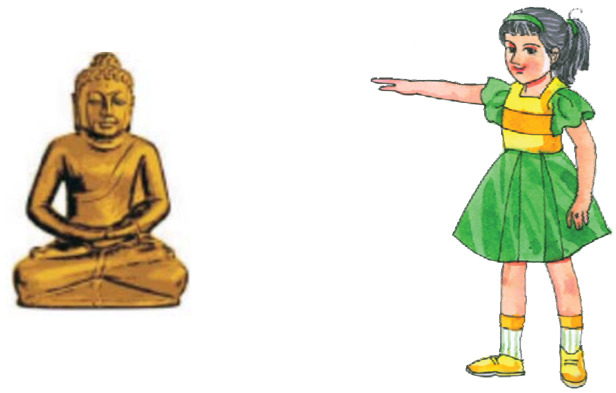

सा प्रतिमा ।

एषा उत्पीठिका ।

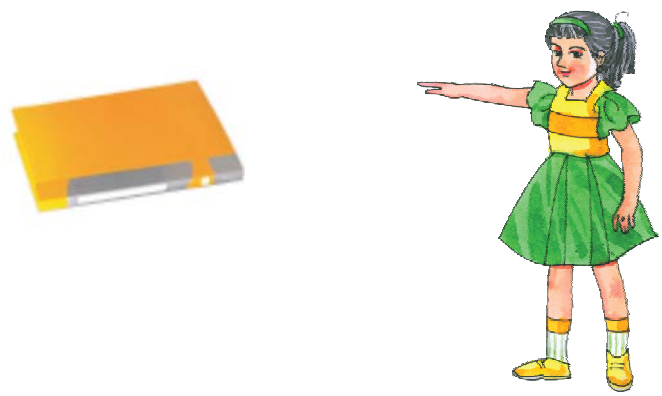

सा सञ्चिका ।

एषा गीता ।

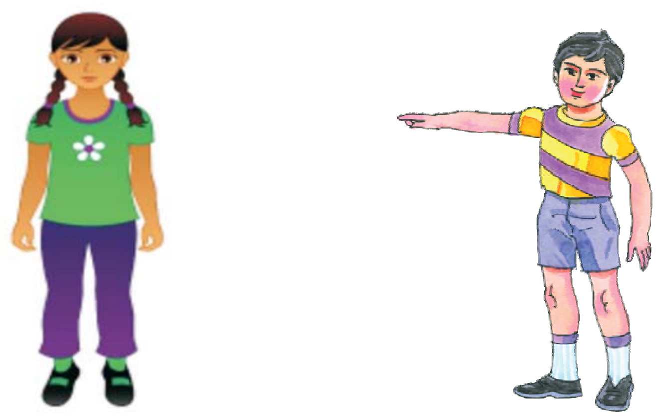

सा पूजा ।

एतत् तत्

एतत् वातायनम् ।

तत् द्वारम् ।

एतत् पुस्तकम् ।

तत् चित्रम् ।

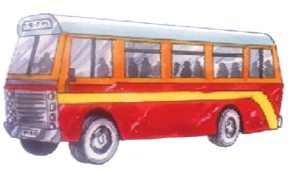

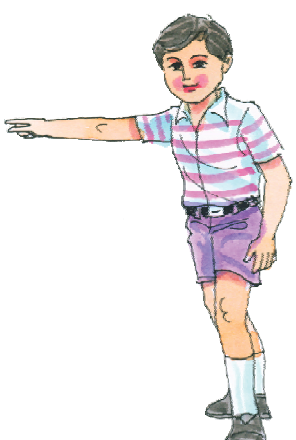

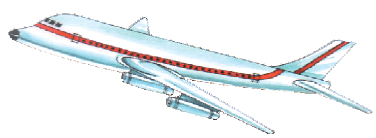

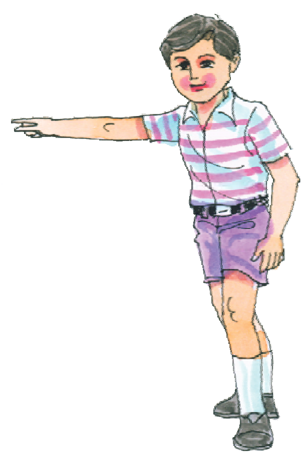

एतत् बसयानम् ।

तत् विमानम् ।

अहम् त्वम्

T8F9H6

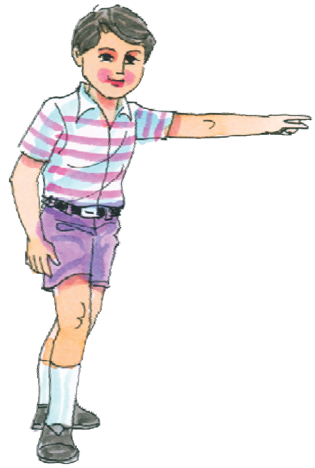

अहं शिक्षकः । त्वं छात्रः ।

अहं बालिका । त्वं बालकः ।

अहं युवकः । त्वं युवती ।

W8D4T3

2 चित्रपदानि 2

एते ते

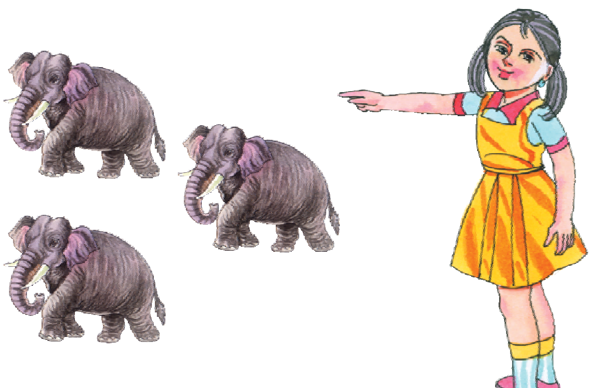

एते गजाः ।

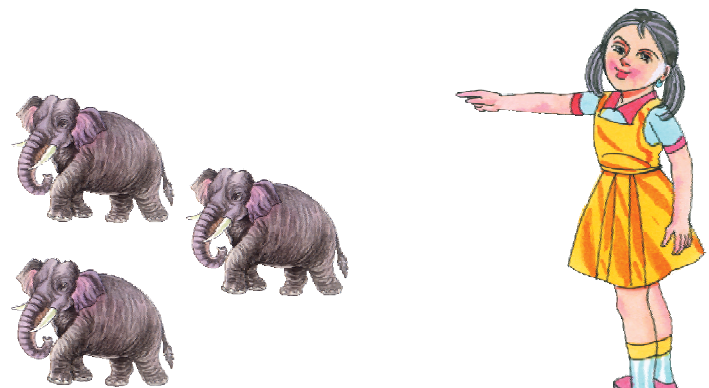

ते गजाः ।

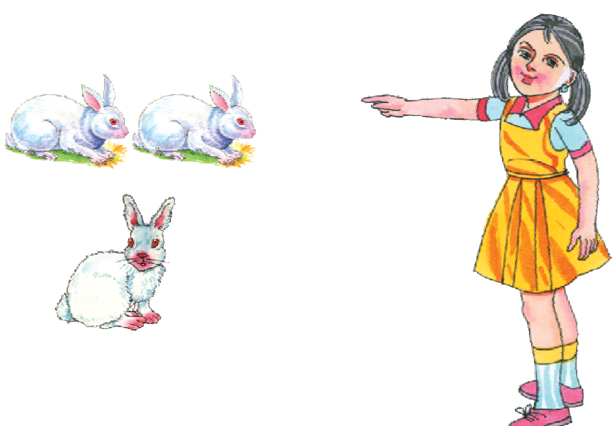

एते शशकाः ।

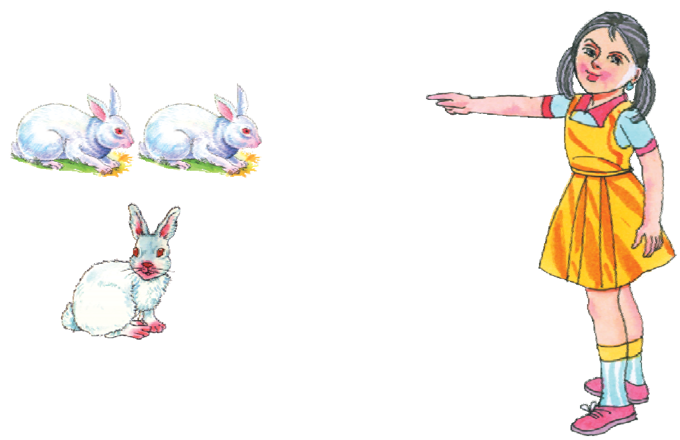

ते शशकाः ।

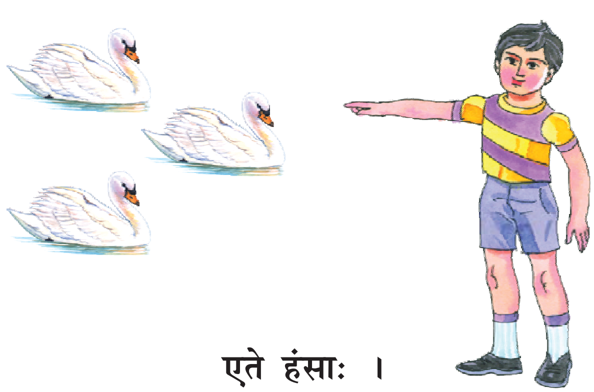

एते हंसाः ।

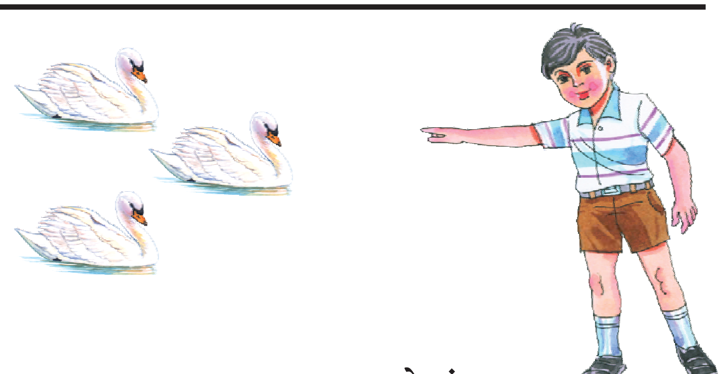

ते हंसाः ।

एताः ताः

एताः मेषाः ।

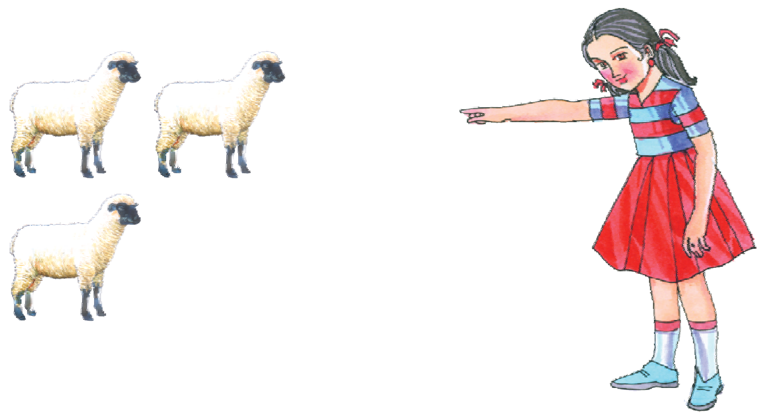

ताः मेषाः ।

ताः बालिकाः ।

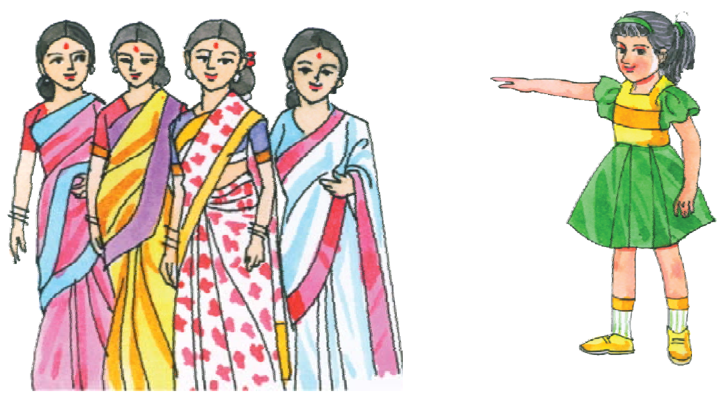

एताः महिलाः ।

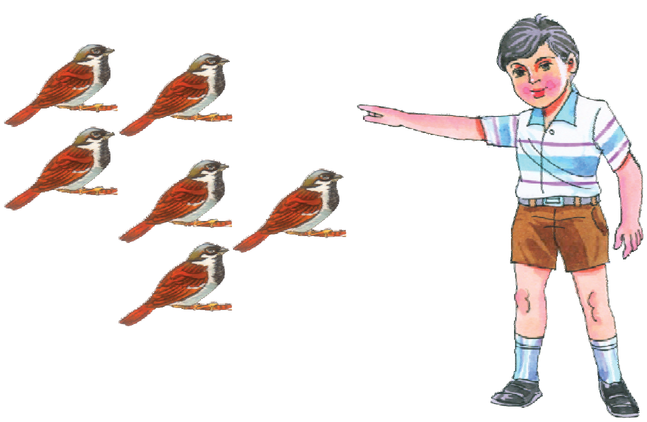

एताः चटकाः ।

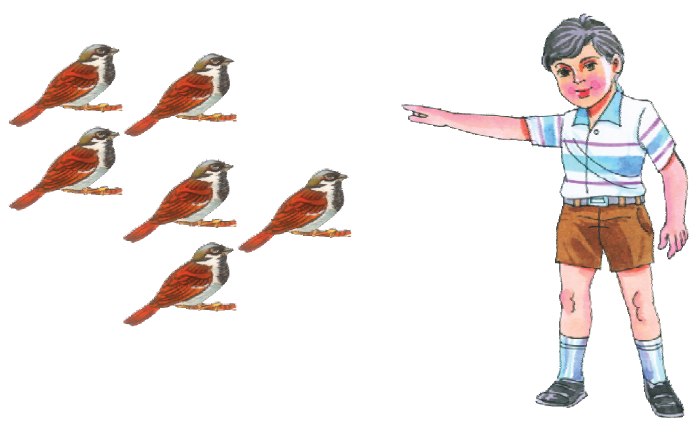

ताः चटकाः ।

एतानि | तानि

एतानि पुस्तकानि ।

तानि पुस्तकानि ।

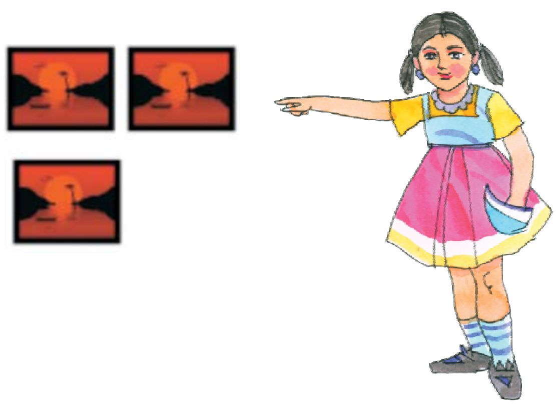

एतानि चित्राणि ।

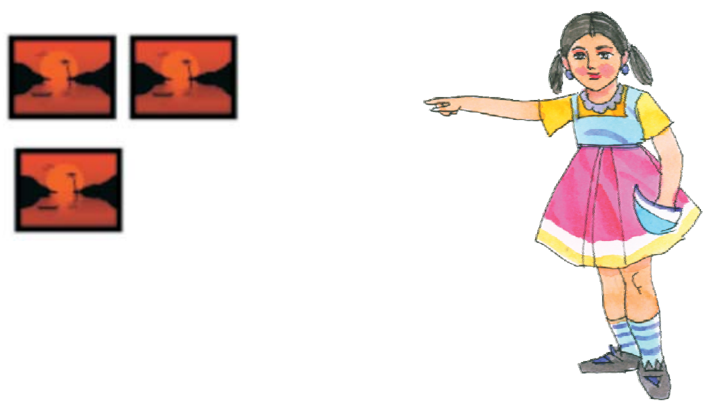

तानि चित्राणि ।

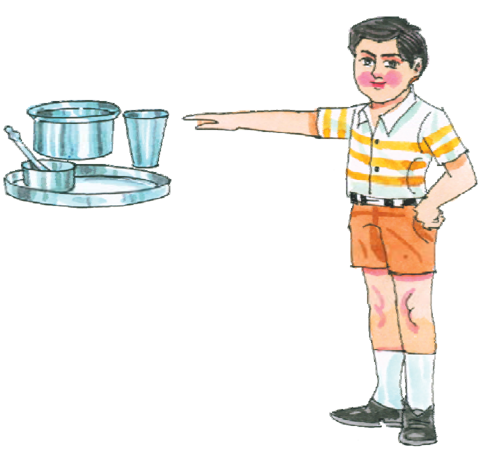

एतानि पात्राणि ।

तानि पात्राणि ।

वयम् यूयम्

L2W8G3

वयं शिक्षिकाः । यूयं सैनिकाः ।

वयं बालकाः । यूयं बालकाः ।

वयं महिलाः । यूयं बालिकाः ।

A5I8L7

3 आत्मश्रद्धायाः प्रभावः

एकः बालकः आसीत् । तस्य नाम एकलव्यः आसीत् । सः धनुर्विद्यां पठितुम् इच्छति स्म ।

एकदा सः द्रोणाचार्यस्य समीपम् अगच्छत् अवदत् च । "गुरुदेव, अहम् अपि धनुर्धरः भवितुम् इच्छामि । कृपया मां स्वीकुरु।" आचार्यः प्रत्यवदत्, "अहं कौरवान् पाण्डवान् च पाठयामि । अहं भवतः शिष्यरूपेण स्वीकारं कर्तुं न शक्नोमि ।" परंतु आचार्यं प्रति तस्य श्रद्धा शिथिला न अभवत् ।

सः आचार्यस्य द्रोणस्य एकां मूर्तिम् अरचयत् । सः प्रतिदिनं मूर्तिम् अनमत् । प्रातःकालात् सायंकालपर्यन्तं धनुर्विद्यायाः अभ्यासम् अकरोत् । शनैः शनैः सः कुशलः धनुर्धरः अभवत् । एकदा तस्मिन् वने गुरुद्रोणः पाण्डवैः कौरवैः च सह आगच्छत् । एकः कुक्कुरः

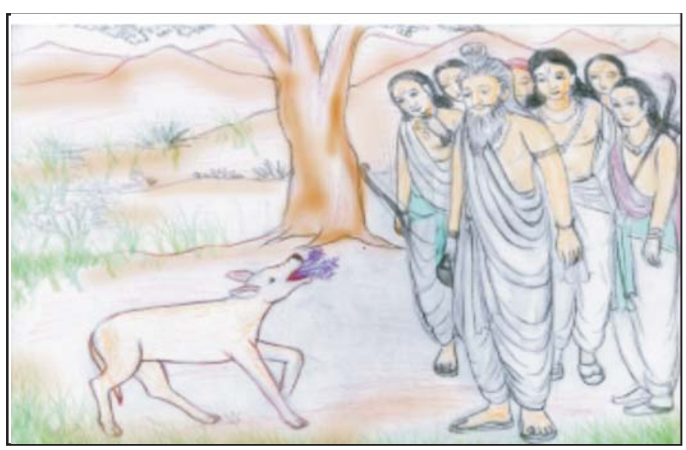

तान् दृष्ट्वा अभषत् । अर्जुनः धनुष्यम् उत्थापयति स्म। तदैव एकलव्यः बाणैः तस्य कुक्कुरस्य मुखम् असीव्यत् । द्रोणाचार्यः एतत्

दृष्ट्वा तत्र आगच्छत् तं च अपृच्छत्, ''कः तव आचार्यः । तदा सः द्रोणाचार्यं तां मूर्तिम् अदर्शयत् ।

एकलव्यः गुरुश्रद्धायाः स्वश्रद्धायाः च प्रतीकः अस्ति । एकलव्यः अस्मान् शिक्षयति ''स्वयंज्योतिः स्वयंप्रज्ञः भवतु'' । यदि अस्मासु आत्मश्रद्धा अस्ति तर्हि काऽपि सिद्धिः दुर्लभा नास्ति ।

अनन्तरम् आत्मश्रद्धायाः बलेन सः श्रेष्ठः धनुर्धरः अभवत् ।

टिप्पणी

पठितुम् ભણવા માટે **भवितुम्** થવા માટે **प्रत्यवदत्** વળતું બોલ્યા **न शक्नोमि** શક્તિમાન નથી. **भवतः** આપનો **शिथिला** ઢીલી **प्रतिदिनम्** દરરોજ **शनैः शनैः** ધીમે ધીમે **तदैव** ત્યારે જ **कुक्कुरः** કૂતરો **अनन्तरम्** પછી **यदि...तर्हि** જો... તો... **अनमत्** નમન કર્યું **प्रातःकालात्** સવારથી **न अभवत्** ના થઈ **उत्थापयति** ઉપાડે છે **असीव्यत्** સીવી દીધું **अस्मान्** આપણને

P9D6Z6

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

एकलव्यः, धनुर्विद्याम्, द्रोणाचार्यस्य, अगच्छत्, स्वीकुरु, प्रत्यवदत्, शिष्यरूपेण, पर्यन्तम्, उत्थापयति, गुरुश्रद्धायाः, स्वयंज्योतिः, दुर्लभा ।

2. પ્રશ્નોના ઉત્તર સંસ્કૃતમાં આપો :

(1) एकलव्यः धनुर्विद्यां पठितुं कस्य समीपम् अगच्छत् ?

(2) एकलव्यः द्रोणं किम् अवदत् ?

(3) द्रोणः एकलव्यं किम् अवदत् ?

(4) एकलव्यः बाणैः किम् अकरोत् ?

(5) द्रोणाचार्यः एकलव्यं किम् अपृच्छत् ?

3. **કૌંસમાં આપેલા શબ્દોના આધારે ખાલી જગ્યા પૂરો :**

(आचार्यं प्रति, शिक्षयति, अभषत्, द्रोणाचार्यस्य)

(1) एकलव्यः धनुर्विद्यां पठितुं ________________ समीपम् अगच्छत् ।

(2) एकलव्यस्य ________________ श्रद्धा शिथिला न अभवत् ।

(3) एकः कुक्कुरः तान् दृष्ट्वा ________________ ।

(4) एकलव्यः अस्मान् ________________ स्वयंज्योतिः स्वयंप्रज्ञः भवतु ।

4. **શબ્દોના આધારે વાક્ય બનાવો :**

(1) धनुर्धरः (2) बालकः (3) शिष्यः (4) कुक्कुरः

(1) ________________

(2) ________________

(3) ________________

(4) ________________

5. **આપેલાં વિધાનો પૈકી સાચાં વિધાનો સામે 'आम्' અને ખોટાં વિધાનો સામે 'न' લખો :**

(1) एकलव्यः ईश्वरश्रद्धायाः प्रतीकः अस्ति ।

(2) एकलव्यः बाणैः कुक्कुरस्य मुखम् असीव्यत् ।

(3) आचार्यं प्रति एकलव्यस्य श्रद्धा शिथिला न अभवत् ।

(4) द्रोणाचार्यः एकलव्यस्य शिष्यरूपेण स्वीकारं कर्तुं न शक्नोति ।

6. ઉદાહરણમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કૌંસમાં આપેલ ધાતુનાં રૂપો બનાવી ખાલી જગ્યામાં લખો :

ઉદાહરણ :

सः धनुर्विद्यां ______________________ इच्छति । (पठ्)

सः धनुर्विद्यां पठितुम् इच्छति ।

(1) सः अध्यापकं ______________________ इच्छति । (भू)

(2) अहं रोटिकां ______________________ इच्छामि । (खाद्)

(3) भवान् उद्याने ______________________ इच्छति वा । (चल्)

7. ધનુષ્યનું ચિત્ર દોરો.

वाहनम्

- शकटम् ગાડું
- वायुयानम् હવાઈજહાજ (વિમાન)
- द्विचक्रिका સાઈકલ
- जलयानम् વહાણ

U7N4C6

4 एहि सुधीर

एहि सुधीर ! एहि सुविक्रम !
खेलनाङ्गणं गच्छाम ।
धावन-कूर्दन-चलनैः खेलैः
वज्रकायतां विन्दाम ।।

एहि सुशीले ! एहि मृणालिनि !
पुष्पवाटिकां गच्छाम ।
विविधैः कुसुमैर्विधाय मालां
विघ्नविनाशकमर्चाम ।।

एहि दिनेश ! प्रणव ! गणेश !
ज्ञाननिधिं सञ्चिनुयाम ।
एहि शारदे ! गिरिजे ! वरदे
ज्ञानवारिधौ विहराम ।।

तन्वा मनसा हितं चरन्तः
सदा गुरून् अनुगच्छाम ।
भारतमातुः सेवासत्कारः
देशहितार्थं जीवाम ।।

- जनार्दन हेगडे

टिप्पणी

एहि આવ खेलनाङ्गणम् રમતનું મેદાન गच्छाम જઈએ कूर्दन કૂદવું તે वज्रकायता વજ્ર જેવું મજબૂત શરીર पुष्पवाटिका બગીચો विधाय બનાવીને ज्ञाननिधिः જ્ઞાનનો ખજાનો सञ्चिनुयाम મેળવીએ. ज्ञानवारिधिः જ્ઞાનનો સાગર अर्चाम પૂજન કરીએ. गिरिजे હે ગિરિજા, હે પાર્વતી विहराम ફરીએ/વિહાર કરીએ. चरन्तः આચરણ કરતા

विशेष

कुसुमैर्विधाय – कुसुमैः विधाय

विघ्नविनाशकमर्चाम – विघ्नविनाशकम् अर्चाम

I3R1A4

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

सुविक्रम, खेलनाङ्गणम्, वज्रकायताम्, मृणालिनि, कुसुमैर्विधाय, सञ्चिनुयाम, ज्ञानवारिधौ, अनुगच्छाम ।

2. આપેલી કાવ્યપંક્તિઓ પૂર્ણ કરો :

(1) एहि सुधीर ! ______________ विन्दाम ।।

(2) तन्वा ______________ जीवाम ।।

(3) एहि दिनेश ______________ विहराम ।।

3. નીચેના જેવા ક્રિયા આધારિત શબ્દો કાવ્યમાંથી શોધીને લખો :

ઉદાહરણ : गच्छाम ______________, ______________

______________, ______________

______________, ______________

4. આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ સંસ્કૃત ભાષામાં આપો :

(1) वज्रकायतां कथं विन्दाम?

(2) कुसुमैः कम् अर्चाम ?

(3) कस्य हितार्थं जीवाम ?

(4) सदा कान् अनुगच्छाम ?

5. ઉદાહરણ પ્રમાણે કરો :

ઉદાહરણ : गच्छ् – गच्छाम

नय् – ____________ पिब् – ____________

अनुगच्छ् – ____________ विन्द् – ____________

6. कक्षा 6-7માં આવતાં ભારતમાતાનાં અન્ય ગીતો શોધીને તેનું ગાન કરો.

7. ભારતમાતાનું માનચિત્ર બનાવો.

8. તમે જે રમતો રમતા હો તે રમતોનાં નામ લખો.

ज्ञातव्यम्

- संस्कृतसाहित्यक्षेत्रे अप्रतिमयोगदानाय 'वाल्मीकिपुरस्कारः' दीयते ।
- अस्माकं राजमुद्रायाम् अङ्कितः 'सत्यमेव जयते' इति मुद्रालेखः मुण्डकोपनिषदितः अस्ति ।

5 शीलायाः प्रवासः

सविता : (भ्रमणभाषं धृत्वा) हरिः ॐ ।

शिक्षिका : हरिः ॐ । कः वदति ?

सविता : अहं शीलायाः माता वदामि ।
प्रवासे मम पुत्री अस्ति ।

शिक्षिका : आम् अस्ति । किञ्चित् कार्यम् अस्ति वा ?

सविता : आम्, अहं तया सह वार्तालापं कर्तुम् इच्छामि । (शिक्षिका शीलां प्रति भ्रमणभाषं प्रेषयति ।)

शीला : अम्ब, कथम् अस्ति सर्वं कुशलं वा ?

सविता : आम्, अहं कुशलिनी ।
भवत्याः प्रवासः कथं प्रचलति ?

शीला : प्रवासः तु सम्यक् प्रचलति ।
अधुना अहम् अजन्तागुहायाम् अस्मि ।

सविता : शोभनम् । तत्र किं किम् अस्ति ?

शीला : अत्र अनेकानि चित्राणि शिल्पानि च सन्ति ।

सविता : तत्र कानि चित्राणि सन्ति ?

शीला : भगवत: बुद्धस्य शिल्पं सुन्दरम् अस्ति । अन्यत् च चतुर्मुखस्य हरिणस्य चित्रम् अपि मनोहरम् अस्ति । अत्र बहूनि सुन्दराणि चित्राणि अपि सन्ति ।

सविता : पद्मपाणे: चित्रं तत्र अस्ति वा ?

शीला : आम्, अस्ति । अस्माभि: सह मार्गदर्शक: अपि अस्ति ।

सविता : स: किं कथयति ?

शीला : स: बौद्धगुहाया: विषये अस्माभि: सह वार्तालापं करोति । अपि च, गुहाया: इतिहासम् अपि कथयति ।

सविता : तेषां स्थानानां कानिचित् छायाचित्राणि आनयतु ।

शीला : अवश्यम् आनेष्यामि ।

सविता : अजन्तात: प्रवास: कुत्र गमिष्यति ?

शीला : अजन्तात: वयं घुष्णेश्वरं, घुष्णेश्वरत: शीरडीम्, शीरडीत: त्र्यम्बकेश्वरम्, त्र्यम्बकेश्वरत: नासिकं गमिष्याम: ।

सविता : शोभनम्, प्रवास: शिक्षणस्य भाग: एव अस्ति । तर्हि सम्यक् रीत्या प्रवासं करोतु । भवती प्रवासे यत् यत् पश्यति तत् तत् सर्वं टिप्पणीपुस्तके लिखतु ।

शीला : आम्, अवश्यं लेखिष्यामि ।

सविता : अपि च, प्रवासस्थानस्य विशेषतां तथा तस्य स्थानस्य इतिहासविषये अपि लिखतु ।

शीला : अवश्यम् । भवतु, नमो नम: ।

सविता : नमो नम: ।

टिप्पणी

भ्रमणभाषः મોબાઈલ (ફોન) **शीलायाः** શીલાનો **तस्यै** તેણીને **अम्ब** હે માતા **अधुना** અત્યારે **भवत्याः** આપનો (સ્ત્રીલિંગ) **कथम् अस्ति** કેમ છે ? **गुहायाम्** ગુફામાં **चतुर्मुख** ચાર મોઢાંવાળું **पद्मपाणेः** પદ્મપાણિનું **मार्गदर्शकः** ભોમિયો,ગાઈડ **सम्यक् रीत्या** સારી રીતે **बौद्धगुहायाः** બૌદ્ધ ગુફાની **अस्माभिः सह** અમારી સાથે **टिप्पणीपुस्तकम्** નોટબુક **आनयतु** લાવજો.

Y1L5J5

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

भ्रमणभाषः, किञ्चित्, प्रेषयति, सम्यक्, प्रचलति, अजन्तागुहायाम्, चतुर्मुखस्य, पद्मपाण्याः, बौद्धगुहायाः, त्र्यम्बकेश्वरम्, घुष्णेश्वरतः, टिप्पणीपुस्तकम् ।

2. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ સંસ્કૃત ભાષામાં આપો :

(1) का दूरभाषं करोति ?

(2) शीला कस्याः पुत्री अस्ति ?

(3) शीला कुत्र गच्छति ?

(4) शीला किं किं पश्यति ?

3. ઉદાહરણ મુજબ આપેલાં વાક્યોને પ્રશ્નવાક્યમાં ફેરવો :

ઉદાહરણ : शीला अजन्तागुहायाम् अस्ति ।

शीला कुत्र अस्ति ?

(1) महेशः ऊद्याने अस्ति ।

(2) फरिदा वाटिकायाम् अस्ति ।

(3) सुनन्दा शालायाम् अस्ति ।

ઉદાહરણ : शीला <u>गृहतः</u> मन्दिरं गच्छति ।

शीला <u>कुतः</u> मन्दिरं गच्छति ?

शीला गृहतः कुत्र गच्छति ?

(1) नरेन्द्रः कार्यालयतः गृहं गच्छति ।

(2) विनयः क्रीडाङ्गणतः वाटिकां गच्छति ।

(3) अलका पालनपुरतः गान्धीनगरं गच्छति ।

4. ઉદાહરણ મુજબ વાક્યો બનાવો :

ઉદાહરણ : नटराजः चित्रम् । नटराजस्य चित्रम् अस्ति ।

(1) वेदान्तः पुस्तकम् । ______________________

(2) पार्थः कन्दुकः । ______________________

(3) कल्पेशः लेखनी । ______________________

(4) कर्णः कुण्डलम् । ______________________

(5) निसर्गः गृहम् । ______________________

ઉદાહરણ : शीला पुस्तकम् ।

शीलायाः पुस्तकम् अस्ति ।

(1) रेखा द्विचक्रिका । ______

(2) विद्या प्रभावः । ______

(3) कृपा आसन्दः । ______

(4) मीना पाठशाला । ______

(5) अनीक्षा शाटिका । ______

5. આપેલાં વાક્યોને સંસ્કૃત ભાષામાં લખો :

(1) આરતી જામનગરથી રાજકોટ જાય છે.

______

(2) હર્ષા અમરેલીથી જૂનાગઢ જાય છે.

______

(3) મિહિર અમદાવાદથી સૂરત જાય છે.

______

(4) કુમાર ભુજથી અમદાવાદ જાય છે.

______

(5) ઉષા વડોદરાથી પાલનપુર જાય છે.

______

6. તમારા ગામમાં આવતી બસ ક્યાંથી અને કયા કયા સ્થળેથી આવે છે, તેનું વર્ણન સંસ્કૃતમાં કરો.

જેમકે,

लोकयानं हिंमतनगरतः इडरं गच्छति । इडरतः वटपल्लीं गच्छति । वटपल्लीतः भावनगरं गच्छति ।

संस्कृतसामयिकानां सूचिः

નામ	પ્રકાર	સ્થળ
• गाण्डीवम्	साप्ताहिक	वाराणसी
• उद्यानपत्रिका	मासिक	आन्ध्रप्रदेश
• अभिनवसंस्कृतम्	वार्षिकी	कानपुर
• अनादिवाक्	त्रैमासिक	नई दिल्ली
• अर्वाचीनसंस्कृतम्	त्रैमासिक	नई दिल्ली
• गीर्वाणसुधा	मासिक	मुम्बई
• दिव्यज्योति;	मासिक	शिमला
• पारिजातम्	मासिक	कानपुर
• संस्कृतसन्देश	दैनिक	वडोदरा
• साम्प्रतम्	मासिक	अमदावाद
• सम्भाषण सन्देशः	मासिक	बेंङ्गलुरुः
• रसना	मासिक	केराला

पुनरावर्तन 1

1. નીચે આપેલ સંવાદ બે-બેના જૂથમાં બોલો :

सुधीरः : नमस्कारः ।

सुधा : नमस्कारः महोदय !

सुधीरः : भवत्याः नाम किम् ?

सुधा : मम नाम सुधा । भवतः नाम किम् ?

सुधीरः : मम नाम सुधीरः । भवती किं करोति ?

सुधा : अहम् अध्यापिका अस्मि । भवान् किं करोति ?

सुधीरः : अहम् अपि अध्यापकः अस्मि ।

2. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

चरणौ, प्रणमामः, वागीश्वरि, शरण्या, रुचिराभरणा, पङ्कजम्, मतिरास्तां, कुण्ठाविषहारिणि

3. નીચે આપેલ પંક્તિઓનું શુદ્ધ સ્વરે આરોહ-અવરોહ સાથે ગાન કરો :

(1) जय जय हे ________________ प्रणमामः ।।

(2) नादब्रह्म ________________ गच्छामः ।।

(3) त्वमसि ________________ चरणा ।।

(4) नवरस ________________ रुचिराभरणा ।।

(5) हर जडतां ________________ विमले ।।

(6) ललितकलामयि ________________ धारिणि ।।

4. નીચે આપેલા ફકરાનું શુદ્ધ સ્વરે વાચન કરો :

अस्माकं भारतदेशे अनेकाः नद्यः सन्ति । गङ्गा, यमुना, साभ्रमती, नर्मदा इत्यादयः । सर्वासु नदीषु गङ्गा श्रेष्ठा नदी अस्ति । निदाघे अपि तस्याः प्रवाहो न शुष्यति । सा हिमालयात् प्रभवति सागरं प्रति वहति च । प्रयागे गङ्गायाः यमुनायाश्च सङ्गमः भवति । सङ्गमस्थाने स्नानेन जनाः पवित्राः भवन्ति । धन्यं गङ्गादर्शनं, पुण्यं गङ्गाजले स्नानम् ।

5. **નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ લખો :**

(1) एकलव्यः किं पठितुम् इच्छति स्म ?

(2) एकलव्यः धनुर्विद्यायाः अभ्यासं कथं कृतवान् ?

(3) एकलव्यः कुक्कुरस्य मुखं कथम् असीव्यत् ?

(4) एकलव्यः अस्मान् किं शिक्षयति ?

6. **નીચેનાં વિધાનવાક્યોને કૌંસમાં આપેલા શબ્દોનો ઉપયોગ કરી પ્રશ્નવાક્યોમાં ફેરવો :**

(1) गङ्गा, यमुना, साभ्रमती, नर्मदा नद्यः भारतदेशे प्रवहन्ति । (काः काः)

(2) गङ्गा श्रेष्ठा नदी अस्ति । (का)

(3) गङ्गा हिमालयात् प्रभवति । (कुतः)

(4) सङ्गमस्थाने स्नानेन जनाः पवित्राः भवन्ति । (कुत्र)

7. **ચિત્રો જોઈને વાક્ય લખો :**

____

____

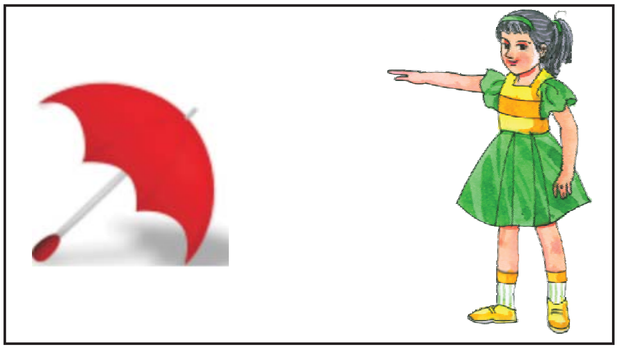

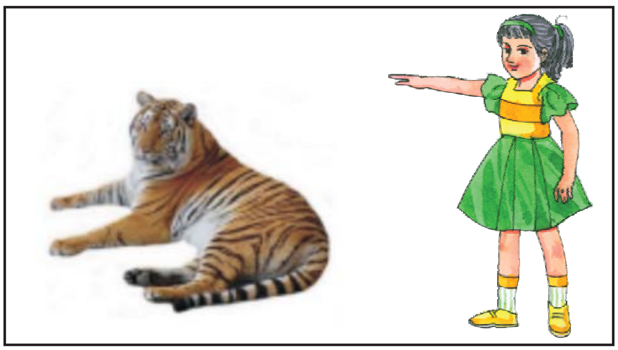

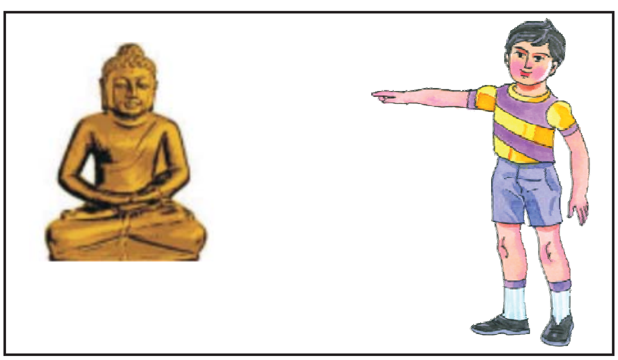

8. ઉદાહરણ અનુસાર વાક્યો બનાવો :

ઉદાહરણ : <u>खेलनाङ्गणं</u> गच्छाम ।

(1) ______________________ गच्छाम ।

(2) ______________________ गच्छाम ।

(3) ______________________ गच्छाम ।

(4) ______________________ गच्छाम ।

(5) ______________________ गच्छाम ।

भवान् जानाति किम् ?

- पञ्च प्रसिद्ध-महाकाव्यानि सन्ति - रघुवंशम्, कुमारसंभवम्, किरातार्जुनीयम्, शिशुपालवधम्, नैषधचरितम्, ।
- संस्कृतसाहित्यस्य प्रसिद्धः महाकविः कालिदासः ।

6 विनोदपद्यानि

B9V4R8

(1) सदा वक्री सदा क्रूरः कन्याराशिस्थितः सदा ।
सदा पूजामपेक्षते जामाता दशमो ग्रहः ॥

(2) टका धर्मः टका कर्म टका हि परमं तपः ।
यस्य हस्ते टका नास्ति हाटके टकटकायते ॥

(3) घटं भिन्द्यात् पटं छिन्द्यात् कुर्याद्रासभरोहणम् ।
येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ॥

(4) उष्ट्राणां हि विवाहेषु गीतं गायन्ति गर्दभाः ।
परस्परं प्रशंसन्ति अहो रूपम् ! अहो ध्वनिः ॥

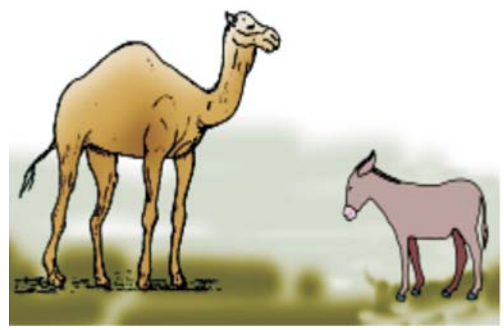

(5) कन्या वरयते रूपं माता वित्तं पिता श्रुतम् ।
बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥

(6) वैद्यराज नमस्तुभ्यं यमराजसहोदर ।
यमस्तु हरति प्राणान् वैद्यः प्राणान् धनानि च ॥

टिप्पणी

वक्री વાંકો **जामाता** જમાઈ **हाटके** બજારમાં **रासभः** ગધેડો **कन्याराशिस्थितः** કન્યાઓનાં ટોળાઓમાં રહેલો **गर्दभः** ગધેડો **उष्ट्रः** ઊંટ **वित्तम** ધન **सहोदरः** સગો ભાઈ **टका** (અહીં) રૂપિયા **टकटकायते** ભટકે છે **भिन्द्यात्** ફોડવું જોઈએ. **छिन्द्यात्** ફાડવું જોઈએ, છેદવું જોઈએ **पटम्** વસ્ત્ર **श्रुतम्** વિદ્યા, જ્ઞાન

विशेष

कुर्याद्रासभरोहणम् – कुर्यात् रासभ – रोहणम् **कुलमिच्छन्ति** – कुलम् इच्छन्ति **मिष्टान्नमितरे** – मिष्टान्नम् इतरे

स्वाध्यायः

L7C9A3

1. **નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :**

कन्याराशिस्थितः, पूजामपेक्षते, टकटकायते, भिन्द्यात्, कुर्याद्रासभरोहणम्, उष्ट्राणाम्, प्रशंसन्ति, कुलमिच्छन्ति, मिष्टान्नमितरे, नमस्तुभ्यम् ।

2. **નીચેના શબ્દોની સંધિ છૂટી પાડો :**

पूजामपेक्षते, कुलमिच्छन्ति, मिष्टान्नमितरे ।

3. **નીચેના શબ્દોની સંધિ કરો :**

कः + अपि   यमः + तु   नमः + तुभ्यम्

4. **શ્લોકપૂર્તિ કરો :**

(1) सदा वक्री ______________________

______________________ दशमो ग्रहः ।।

(2) कन्या वरयते ______________________

______________________ जनाः ।।

5. **નીચેના શબ્દોનું અનુલેખન કરો :**

भिन्द्यात्, प्रशंसन्ति, नमस्तुभ्यम्, उष्ट्राणाम् ।

6. **રેખાંકિત પદોના સ્થાને કૌંસમાં આપેલ પદોનો ઉપયોગ કરી નવાં વાક્યો લખો :**

(1) सदा <u>पूजाम्</u> अपेक्षते । (धनम्, सुखम्, सम्मानम्)

(2) कुर्यात् <u>रासभे</u> आरोहणम् । (अश्वे, गजे, बलिवर्दे)

(3) बान्धवाः <u>कुलम्</u> इच्छन्ति (धनम्, वस्त्रम्, विद्याम्)

પ્રવૃત્તિ

- અહીં આપેલ શ્લોકોને શાળાના કાર્યક્રમમાં રજૂ કરો.
- આપેલ શ્લોકોમાંથી કઈ રીતે રમૂજ પ્રગટે છે, તેની ચર્ચા કરો.
- આ પ્રકારના બીજા શ્લોકો મેળવો અને વર્ગખંડમાં રજૂ કરો.

षोडश संस्काराः

(1)	गर्भाधानम्	(9)	चूडाकर्म
(2)	पुंसवनम्	(10)	विद्यारम्भः
(3)	सीमन्तः	(11)	उपनयनम्
(4)	जातकर्म	(12)	वेदारम्भः
(5)	नामकरणम्	(13)	केशान्तः
(6)	कर्णवेधः	(14)	समावर्तनम्
(7)	निष्क्रमणम्	(15)	विवाहः
(8)	अन्नप्राशनम्	(16)	अन्त्येष्टिः

ज्ञातव्यम्

- कश्यपः, गौतमः, अत्रिः, जमदग्निः, भरद्वाजः वशिष्ठः, विश्वामित्रश्च सप्तऋषयः सन्ति ।

7 सङ्ख्या

H1H7I9

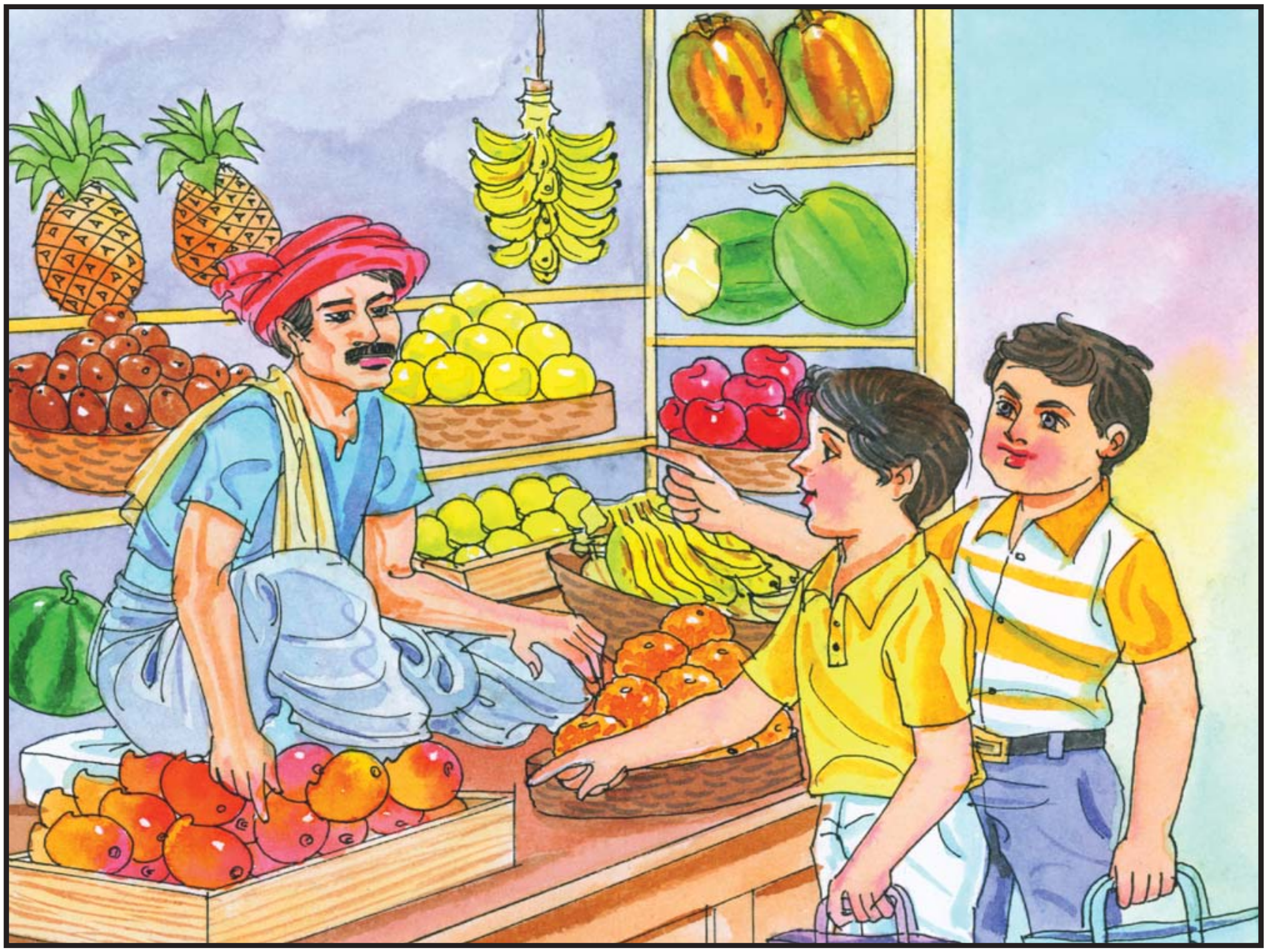

सुरेशः : अहो रमेश ! कुत्र गच्छति ?

रमेशः : आपणं गच्छामि ।

सुरेशः : अहम् अपि आगच्छामि ।

रमेशः : भवान् किं क्रेतुम् इच्छति ।

सुरेशः : अहं फलानि क्रेतुम् इच्छामि ।

रमेशः : पश्यत, तत्रैव फलविपणी अस्ति । चलतु ।

सुरेशः	:	पञ्चम्यां विपण्यां पक्वानि फलानि सन्ति ।
रमेशः	:	भद्र, आम्रफलानां कियत् मूल्यम् ?
फलविक्रेता	:	पञ्चाशत्रूप्यकाणां दश फलानि ।
रमेशः	:	द्वादशकदलीफलानाम् ?
फलविक्रेता	:	षोडशरुप्यकाणि ।
रमेशः	:	चतुर्णां नारङ्गफलानाम् ?
फलविक्रेता	:	विंशतिरूप्यकाणि ।
सुरेशः	:	तर्हि मह्यं त्रिंशत् कदलीफलानि ददातु ।
रमेशः	:	मह्यं द्वादश नारङ्गफलानि ददातु ।
सुरेशः	:	कियत् मूल्यम् ?
फलविक्रेता	:	कदलीफलानां चत्वारिंशत् ,नारङ्गफलानां च षष्टिः ।
रमेशः	:	शतरूप्यकाणि स्वीकरोतु ।
फलविक्रेता	:	भवतु ।

टिप्पणी

कदलीफलम् કેળું **नारङ्गफलम्** નારંગી **आम्रफलम्** કેરી **आपणम्** દુકાન **क्रेतुम्** ખરીદવા માટે **विपणी** દુકાન **पक्वानि** પાકેલાં **भद्र** મહાશય **कियत्** કેટલું **भवतु** ભલે.

स्वाध्यायः

K8W2K1

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

आपणम्, क्रेतुम्, तत्रैव, विपण्याम्, पञ्चाशत्, रूप्यकाणाम्, चतुर्णाम्, नारङ्गफलानाम्, मह्यम्, शतरूप्यकाणि ।

2. આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ સંસ્કૃત ભાષામાં લખો :

(1) द्वादश कदलीफलानां कियत् मूल्यम् ?

(2) कति नारङ्गफलानां मूल्यं विंशति रूप्यकाणि ?

(3) कः फलविक्रेत्रे शतरूप्यकाणि ददाति ?

(4) रमेशः कति नारङ्गफलानि क्रीणाति ?

(5) त्रिंशत् कदलीफलानां कियत् मूल्यम् ?

3. જોડકાં જોડો :

	अ	ब
(1)	नवनवतिः	९६
(2)	षट्सप्ततिः	४९
(3)	नवचत्वारिंशत्	९९
(4)	एकाशीतिः	७६
(5)	षण्णवतिः	८१

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) ______________________ कदलीफलानां चतुस्त्रिंशत् रुप्यकाणि ।

(2) पञ्च दाडिमानां मूल्यं ______________________ रूप्यकाणि ।

(3) दश आम्रफलानां मूल्यं ______________________ रूप्यकाणि ।

(ખ) પ્રશ્ન 4માં આપેલ કોષ્ટકના આધારે આપેલાં વાક્યો ખરાં છે કે ખોટાં તે કહો :

(1) दश सेवफलानां मूल्यं अष्टनवति रूप्यकाणि । (   )

(2) उपनेत्रस्य मूल्यं पञ्चाशत् रूप्यकाणि । (   )

(3) युतकस्य मूल्यं पञ्चषष्टिः रूप्यकाणि । (   )

4. કોષ્ટકના આધારે તેની નીચે આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ લખો :

फलानि	मूल्यम्	वस्तूनि	मूल्यम्
द्वादश कदलीफलानि	३५	उपनेत्रम्	७५
पञ्च दाडिमफलानि	४०	कर्तरी	४६
दश सेवफलानि	९८	तालम्	६०
द्राक्षाफलानि	४६	घटः	८०
चतुर्विंशतिः आम्रफलानि	१००	युतकम्	६५

પ્રશ્નો :

(1) कस्य मूल्यं पञ्चसप्तति रूप्यकाणि अस्ति ?

(2) पञ्च दाडिमस्य मूल्यं कति रूप्यकाणि अस्ति ?

(3) तालस्य मूल्यं कति रूप्यकाणि अस्ति ?

(4) षट्चत्वारिंशत् रूप्यकाणि कस्य कस्य मूल्यं अस्ति ?

5. શબ્દોમાં અને અંકમાં લખો :

(1) 68 : ____________________

(2) 74 : ____________________

(3) 100 : ____________________

(4) 88 : ____________________

(5) 57 : ____________________

6. **કોષ્ટક પૂરું કરો :**

	द्विषष्टिः	८२	
८७			त्रिपञ्चाशत्
	द्विनवतिः	८३	
५६			पञ्चचत्वारिंशत्
	सप्तत्रिंशत्	८८	

પ્રવૃત્તિ

(1) **૧થી ૧૦૦ સુધીની સંખ્યાનાં અંકકાર્ડ તથા શબ્દકાર્ડ બનાવો.**

(2) कति **અને** कियत् **શબ્દોનો ઉપયોગ કરી પાંચ પ્રશ્નો બનાવો.**

ઉદાહરણ : (1) पाण्डवाः कति सन्ति ? (2) घटे कियत् जलम् अस्ति ?

किं भवान् जानाति ?

भारतदेशे द्वादश ज्योतिर्लिङ्गानि सन्ति ।

१.	एकम्	२१.	एकविंशति:	४१.	एकचत्वारिंशत्	६१.	एकषष्टि:	८१.	एकाशीति:
२.	द्वे	२२.	द्वाविंशति:	४२.	द्विचत्वारिंशत्	६२.	द्विषष्टि:	८२.	द्वाशीति:
३.	त्रीणि	२३.	त्रयोविंशति:	४३.	त्रिचत्वारिंशत्	६३.	त्रिषष्टि:	८३.	त्र्यशीति:
४.	चत्वारि	२४.	चतुर्विंशति:	४४.	चतुश्चत्वारिंशत्	६४.	चतु:षष्टि:	८४.	चतुरशीति:
५.	पञ्च	२५.	पञ्चविंशति:	४५.	पञ्चचत्वारिंशत्	६५.	पञ्चषष्टि:	८५.	पञ्चाशीति:
६.	षट्	२६.	षड्विंशति:	४६.	षट्चत्वारिंशत्	६६.	षट्षष्टि:	८६.	षडशीति:
७.	सप्त	२७.	सप्तविंशति:	४७.	सप्तचत्वारिंशत्	६७.	सप्तषष्टि:	८७.	सप्ताशीति:
८.	अष्ट	२८.	अष्टाविंशति:	४८.	अष्टचत्वारिंशत्	६८.	अष्टषष्टि:	८८.	अष्टाशीति:
९.	नव	२९.	नवविंशति:	४९.	नवचत्वारिंशत्	६९.	नवषष्टि:	८९.	नवाशीति:
१०.	दश	३०.	त्रिंशत्	५०.	पञ्चाशत्	७०.	सप्तति:	९०.	नवति:
११.	एकादश	३१.	एकत्रिंशत्	५१.	एकपञ्चाशत्	७१.	एकसप्तति:	९१.	एकनवति:
१२.	द्वादश	३२.	द्वात्रिंशत्	५२.	द्विपञ्चाशत्	७२.	द्विसप्तति:	९२.	द्विनवति:
१३.	त्रयोदश	३३.	त्रयस्त्रिंशत्	५३.	त्रिपञ्चाशत्	७३.	त्रिसप्तति:	९३.	त्रिनवति:
१४.	चतुर्दश	३४.	चतुस्त्रिंशत्	५४.	चतुष्पञ्चाशत्	७४.	चतुस्सप्तति:	९४.	चतुर्णवति:
१५.	पञ्चदश	३५.	पञ्चत्रिंशत्	५५.	पञ्चपञ्चाशत्	७५.	पञ्चसप्तति:	९५.	पञ्चनवति:
१६.	षोडश	३६.	षट्त्रिंशत्	५६.	षट्पञ्चाशत्	७६.	षट्सप्तति:	९६.	षण्णवति:
१७.	सप्तदश	३७.	सप्तत्रिंशत्	५७.	सप्तपञ्चाशत्	७७.	सप्तसप्तति:	९७.	सप्तनवति:
१८.	अष्टादश	३८.	अष्टात्रिंशत्	५८.	अष्टपञ्चाशत्	७८.	अष्टसप्तति:	९८.	अष्टनवति:
१९.	नवदश	३९.	नवत्रिंशत्	५९.	नवपञ्चाशत्	७९.	नवसप्तति:	९९.	नवनवति:
२०.	विंशति:	४०.	चत्वारिंशत्	६०.	षष्टि:	८०.	अशीति:	१००.	शतम्

"हसाम:"

"अद्य पाठ: अस्ति इत्यस्य भविष्यत्कालरूपं किम् ?"

"श्व: विराम: भविष्यति इति ।"

"कथम् एतत् ?"

"यत: श्व: रविवासर:"

मम दिनचर्या

एषा का ?

कः समयः ?

________ ________ ________ ________

(घटीं दृष्ट्वा उपर्युक्त–रिक्तस्थानेषु समयं लिखतु।)

6:05

पञ्चाधिकषड्वादनम्

11:10

दशाधिक–एकादशवादनम्

7:55

पञ्चोन–अष्टवादनम्

6:50

दशोन–सप्तवादनम्

कः समयः ?

मम दिनचर्या

अहं प्रतिदिनं षड्वादने उत्तिष्ठामि । षड्वादनतः सार्धषड्वादनपर्यन्तं दन्तधावनं स्नानं च करोमि । सार्धषड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं योगासनं करोमि । तदनन्तरं दुग्धं पिबामि अल्पाहारं च करोमि ।

मम माता गृहकार्यं करोति । अहं तां साहाय्यं करोमि । नववादनतः दशवादनपर्यन्तम् अध्ययनं करोमि। सार्ध-एकादशवादने भोजनं करोमि। सपादद्वादशवादने विद्यालयं गच्छामि । तत्र अहं विविधान् विषयान् पठामि ।

सायं षड्वादने अहं गृहम् आगच्छामि । सपादषड्वादनतः सपादसप्तवादनपर्यन्तम् अहं क्रीडामि । तदनन्तरम् अहं सायं प्रार्थनां करोमि । सार्धसप्तवादनतः सार्धअष्टवादनपर्यन्तं पुस्तकं पठामि । सार्ध - अष्टवादने भोजनं करोमि । नववादनतः सार्धनववादनपर्यन्तं दूरदर्शनं पश्यामि । सार्धनववादनतः दशवादनपर्यन्तं जनन्या तातेन च सह वार्तालापं करोमि । दशवादने शयनं करोमि ।

टिप्पणी

तः થી **पर्यन्तम्** સુધી **उत्तिष्ठामि** ઊઠું છું. **दन्तधावनम्** દાતણ કરવું તે **दुग्धम्** દૂધ **अल्पाहारः** નાસ્તો **दूरदर्शनम्** ટેલિવિઝન **जननी** માતા **तातेन सह** પિતાની સાથે

F3T5Y7

स्वाध्यायः

1. **નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :**

उत्तिष्ठामि, षड्वादनतः, दन्तधावनम्, तदनन्तरम्, जनन्या, वार्तालापम् ।

2. **પોતાની દિનચર્યાને લગતા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો :**

(1) भवान् कदा उत्तिष्ठति ?

(2) भवती कति वादने प्रार्थनां करोति ?

(3) भवान् कदा विद्यालयं गच्छति ?

(4) भवती कदा क्रीडति ?

(5) भवान् कति वादने गृहकार्यं करोति ?

3. કોષ્ટક પરથી વાક્યો બનાવો :

अ	ब	क
प्रातः	षड्वादने नववादने	अल्पाहारम् उत्थानम्
मध्याह्ने	द्वादशवादने	पठनम्
सायम्	षड्वादने सप्तवादने	भोजनम् कथाश्रवणम्
रात्रौ	अष्टवादने दशवादने	अध्ययनम् शयनम्

4. ચિત્ર જોઈને સમય નોંધીને વાક્યો લખો :

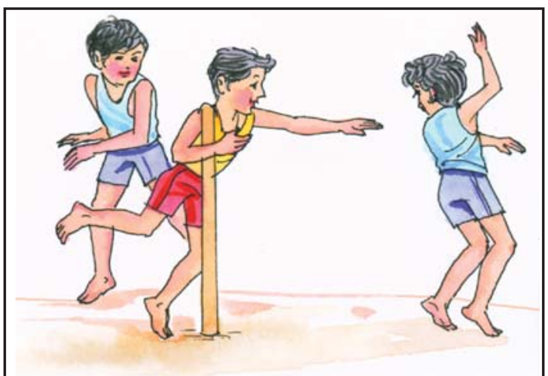

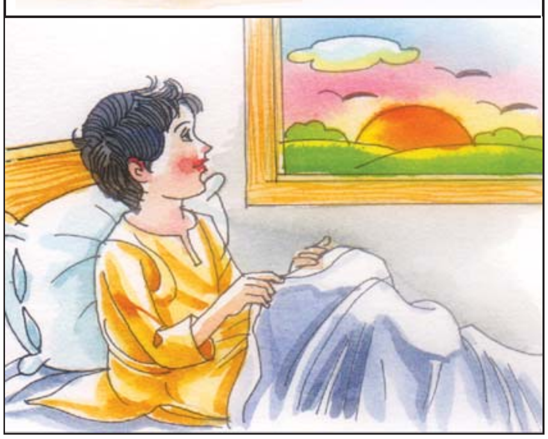

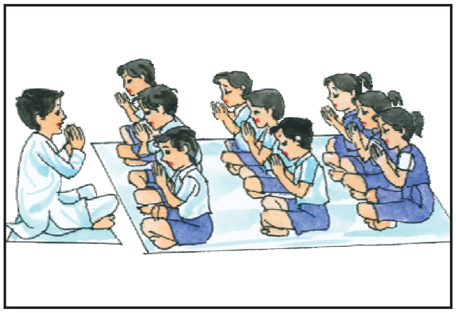

छात्राः एकादशवादने प्रार्थनां कुर्वन्ति।

5. ઉદાહરણ પ્રમાણે તમારી દિનચર્યાનાં વાક્યો બનાવો :

ઉદાહરણ : अहं प्रातः षड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं नित्यक्रियां करोमि ।

(1) अहं ______________________ योगाभ्यासं करोमि ।

(2) अहं प्रातः नववादनतः सार्ध नववादनपर्यन्तं ______________________ करोमि ।

(3) अहं ______________________ अध्ययनं करोमि ।

(4) अहं सायं षड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं ______________________ करोमि ।

6. ઉદાહરણ પ્રમાણે વાક્યો બનાવો :

બસનું સમયપત્રક

રૂટ	આગમન	નિર્ગમન
उपलेटा – राजकोट	९:००	९:१०
पोरबन्दर – अमदावाद	१०:१०	१०:२०
बाटवा – वडोदरा	१२:१५	१२:३०
जामजोधपुर – जसदण	१५:०५	१५:१०
कोलकी – धोराजी	१६:३०	१६:३५

उदाहरण :

उपलेटा-राजकोट-लोकयानम् ९:०० वादने आगच्छति एवं ९:१० वादने गच्छति ।

7. તમારી દિનચર્યાનું કથન અને લેખન કરો.

भवान् जानाति किम् ?

श्रीमद् भगवद्गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सन्ति ।

श्रीमद् भगवद्गीता महाभारते भीष्मपर्वणि अस्ति ।

श्रीमद भगवद्गीतायां सप्तशतं श्लोकाः सन्ति ।

महाभारतस्य युद्धं अष्टादश दिनानि पर्यन्तं प्राचलत् ।

चत्वारः मठाः सन्ति-शृंगेरीमठः शारदामठः, ज्योतिर्मठः, गोवर्धनमठः ।

गायत्रीमन्त्रस्य मन्त्रद्रष्टा विश्वामित्रः अस्ति ।

9 भाषासज्जता

Q9A2B7

સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસ માટે કેટલીક સમજ વિકસાવવા અહીં પ્રયાસ કરીએ :

પ્રવૃત્તિ 1. બંને હોઠ એકબીજાને અડે નહિ તે રીતે આપેલ શબ્દોનું વાચન કરો.

मनोजः, पठति, भारतम्, फलम्, बभूव

પ્રવૃત્તિ 2. જીભ દાંતને અડે નહિ તે રીતે નીચે આપેલા શબ્દોનું વાચન કરો :

तत्परः, ददाति, धनम्, पन्थाः

શબ્દોનું વાચન કરી શકાયું ? નહિ ને ? શા માટે ? વિચારો. ચર્ચા કરો. કારણો શોધીને નોંધપોથીમાં લખો. તેની ચર્ચા કરો અને તેના આધારે અહીં આપેલ કોષ્ટક સમજવા પ્રયાસ કરો :

સ્થાન	**સ્વર**			**વ્યંજન**							
	ઘોષ			**અઘોષ**		**ઘોષ**				**અઘોષ**	**ઘોષ**
	હ્રસ્વ	**દીર્ઘ**	**સંધિ દીર્ઘ**							**ઉષ્માક્ષર**	**ઉષ્માક્ષર**
કંઠ્ય	अ	आ	ए-	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्	**અંતસ્થ**		ह्
તાલવ્ય	इ	ई	ऐ **કંઠ્ય તાલવ્ય**	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्	य्	श्	
મૂર્ધા	ऋ	ऋ		ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्	र्	ष्	
દંત્ય	लृ		**કંઠ્ય ઓષ્ઠ્ય**	त्	थ्	द्	ध्	न्	ल्	स्	
ઓષ્ઠ્ય	उ	ऊ	ओ औ	प्	फ्	ब्	भ्	म्	व् **દંત્યોષ્ઠ્ય**		

તમારા ધ્યાનમાં આવશે કે, ચોક્કસ વર્ણોનું ઉચ્ચારણ કરવા મુખના આંતરિક અવયવોનો ઉપયોગ થાય છે. દરેક વર્ણના ઉચ્ચારણસ્થાન અલગ અલગ છે. આ ઉચ્ચારણ સ્થાનો, સ્વરો, વ્યંજનો વગેરે આ કોઠામાં આપવામાં આવેલ છે. આ કોઠાનો અભ્યાસ કરતાં જણાશે કે કયા મૂળાક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરવા મુખના મુખ્ય કયા અવયવની જરૂર પડે છે.

આ કોષ્ટકનો અભ્યાસ કરતાં ધ્યાનમાં આવે છે કે તેમાં 33 જેટલા વ્યંજનો અને 13 જેટલા સ્વરોનો સમાવેશ થયેલો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં આ ઉપરાંતના સ્વરો અને વ્યંજનો સમાવિષ્ટ હતા. પરંતુ પ્રશિષ્ટ સંસ્કૃત ભાષામાં અહીં દર્શાવેલ વર્ણોનો વિશેષ ઉપયોગ થાય છે.

પ્રવૃત્તિ

ઉપરોક્ત કોષ્ટકના આધારે નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપો.

(1) કંઠ્ય ઉચ્ચારણસ્થાનવાળા મૂળાક્ષરો લખો, તેના સ્વરો અને વ્યંજનો જુદા પાડો.

(2) તાલવ્ય ઉચ્ચારણસ્થાનવાળા મૂળાક્ષરો લખો, તેના સ્વરો અને વ્યંજનો જુદા પાડો.

(3) મૂર્ધન્ય ઉચ્ચારણસ્થાનવાળા મૂળાક્ષરો લખો, તેના સ્વરો અને વ્યંજનો જુદા પાડો.

स्वाध्यायः

D5G3X4

1. નીચે આપેલા શબ્દોને સુવાચ્ય અક્ષરે લખો :

भद्रम्, नृपः, उत्तुङ्गः, भविष्यति, चञ्चलः, शङ्करः ।

2. નીચેના વર્ણોનાં ઉચ્ચારણ-સ્થાન લખો :

क्, ख्, ग्, घ्

प्, फ्, ब्, भ्

ट्, ठ्, ड्, ढ्

વાક્યરચના :
- राकेशः क्रीडति ।
- विपुलः पुस्तकेन पाठयति ।
- मम माता गायति ।
- दया फलं ददाति ।

ઉપરોક્ત વાક્યોને ધ્યાનપૂર્વક વાંચો. કોઈ પણ વાક્યમાં નામ તથા ક્રિયાપદ ઘણાં મહત્ત્વનાં પદો છે. વાક્યના અર્થનો આધાર આ બે પદો ઉપર રહેલો છે.

વાક્યમાં નામપદ ક્રિયાપદની સાથે વિવિધ સંબંધોથી જોડાય છે. આ પ્રકારનો સંબંધ જોડવાનું કામ વિભક્તિઓ કરે છે. આ રીતે જોતાં વિભક્તિઓ જુદાં જુદાં પદોને જોડતી કડીઓ છે.

નામપદો ક્રિયાપદ સાથે છ પ્રકારના સંબંધોથી છ વિભક્તિઓ દ્વારા જોડાય છે. આ ઉપરાંત કોઈકને બોલાવવા કે સંબોધન કરવા સંબોધન વિભક્તિનો ઉપયોગ થાય છે. ષષ્ઠી વિભક્તિ એટલે કે સંબંધક વિભક્તિ એવી છે કે જે એક નામપદનો બીજા નામપદ સાથે સંબંધ જોડે છે.

વિભક્તિ-પરિચય :

વિભક્તિનું નામ	શું દર્શાવે છે	ઉદાહરણ
प्रथमा કર્તા	ક્રિયાનો કરનાર, કર્તા	गजः - હાથી
द्वितीया કર્મ	ક્રિયાનું કર્મ	गजम् - હાથીને
तृतीया કરણ	ક્રિયાનું સાધન	गजेन - હાથી વડે
चतुर्थी સંપ્રદાન	ક્રિયા જેના માટે થઈ હોય તે	गजाय - હાથી માટે
पञ्चमी અપાદાન	જે સ્થાનેથી છૂટું પડવું તે	गजात् - હાથીમાંથી
षष्ठी સંબંધક	નામનો જેની સાથે સંબંધ હોય તે	गजस्य - હાથીનો, હાથીના, હાથીની, હાથીનું
सप्तमी અધિકરણ	જેના આધારે ક્રિયા થતી હોય	गजे - હાથીમાં, હાથી ઉપર
सम्बोधन સંબોધન	વાત કરવાની હોય તે વ્યક્તિને	हे गज - હે હાથી

ઉપરોક્ત વિભક્તિ કોષ્ટકના અભ્યાસ પરથી સંસ્કૃત વાક્યો સરળતાથી સમજી શકાય છે. ઉપરોક્ત કોષ્ટકની મદદથી જુદી જુદી વિભક્તિનો ઉપયોગ થતો હોય તેવાં વાક્યો પાઠ્યપુસ્તકમાંથી શોધી નોંધ કરો.

रामः, बालः, नृपः, शाला, बाला, माला, वनम्, पुस्तकम्, धनम् ।

ઉપરોક્ત નામોને પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ તથા નપુંસકલિંગ નામમાં વિભાજિત કરો. સંસ્કૃત ભાષામાં કેટલાંક નામોને અંતે સ્વર હોય છે. આથી આવાં નામોને સ્વરાન્ત નામ અને અંતે વ્યંજનવાળાં નામોને વ્યંજનાન્ત નામ કહેવાય છે. દા.ત., वन, बाला, शाला વગેરે સ્વરાન્ત નામો છે. જ્યારે भगवत्, वाक्, मरुत् વગેરે વ્યંજનાન્ત નામો છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં દરેક નામની વિભક્તિ એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચનમાં થાય છે. નીચેનાં ઉદાહરણો જુઓ. વ્યવહાર-ભાષામાં જે રૂપોનો મોટાભાગે ઉપયોગ થાય છે તે ઘાટા અક્ષરોમાં છે, તે ધ્યાનમાં રાખો.

अ-કારાન્ત પુલ્લિંગ राम

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	**रामः**	रामौ	**रामाः**
द्वितीया	**रामम्**	रामौ	**रामान्**
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
षष्ठी	**रामस्य**	रामयोः	**रामाणाम्**
सप्तमी	रामे	रामयोः	रामेषु
सम्बोधन	हे राम	हे रामौ	हे रामाः

राम - अ-કારાન્ત પુલ્લિંગ નામ છે. એનાં રૂપોની જેમ बाल, नृप, मकरનાં રૂપો બનાવો.

આકારાન્ત સ્ત્રીલિંગ बाला

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	**बाला**	बाले	**बाला:**
द्वितीया	**बालाम्**	बाले	**बाला:**
तृतीया	बालया	बालाभ्याम्	बालाभि:
चतुर्थी	बालायै	बालाभ्याम्	बालाभ्य:
पञ्चमी	बालाया:	बालाभ्याम्	बालाभ्य:
षष्ठी	**बालाया:**	बालयो:	**बालानाम्**
सप्तमी	बालायाम्	बालयो:	बालासु
सम्बोधन	हे बाले	हे बाले	हे बाला:

આ જ પ્રમાણે शाला, माला, सीताનાં રૂપો 'बाला'ની જેમ બનાવો.

અકારાન્ત નપુંસકલિંગ वन

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	**वनम्**	वने	**वनानि**
द्वितीया	**वनम्**	वने	**वनानि**
सम्बोधन	हे वन	हे वने	हे वनानि

બાકીની વિભક્તિનાં રૂપો પુલ્લિંગ પ્રમાણે જ થાય છે.

આ જ પ્રમાણે पुस्तक, फल તથા पत्रનાં રૂપો वनનાં રૂપોની જેમ બનાવો.

ઉપર્યુક્ત રૂપો યાદ રાખી તદનુસાર અન્ય નામપદોનાં રૂપો તૈયાર કરવામાં આવે, તો સંસ્કૃત ભાષાનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરવામાં સરળતા રહેશે. તમે પણ આવાં નામપદોનો ઉપયોગ કરી સંસ્કૃત ભાષાનો સરળતાથી ઉપયોગ કરો.

કેટલીક વખત સંસ્કૃતમાં सः, सा, ते, अहम्, मम, तव જેવાં રૂપો જોવા મળે છે. શું તમે આ રૂપોને ઓળખો છો ? આવાં રૂપો જ્યાં જ્યાં વપરાયાં હોય તે વાક્યો શોધી અલગથી નોંધ કરો.

દા.ત., सः क्रीडति। अहं खादामि। વગેરે.

નામને બદલે જે રૂપ મૂકવામાં આવે તેને સર્વનામ કહેવામાં આવે છે. જેમાં अस्मद्, युष्मद्, कः, एषः, एषा વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

સર્વનામનાં અમુક વિભક્તિનાં રૂપો આ પ્રમાણે થાય છે.

अस्मद् - હું

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	अहम्	आवाम्	वयम्
द्वितीया	माम्	आवाम्	अस्मान्
षष्ठी	मम	आवयोः	अस्माकम्

युष्मद् - તું

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	त्वम्	युवाम्	यूयम्
द्वितीया	त्वाम्	युवाम्	युष्मान्
षष्ठी	तव	युवयोः	युष्माकम्

अहं जानामि । **तव** गृहं सुन्दरम् अस्ति ।

माला **मम** सखी अस्ति । **अहं त्वां** पश्यामि ।

ઉપરોક્ત ઘાટા અક્ષરવાળા શબ્દો સર્વનામનો પરિચય આપે છે. પાઠમાંથી આવાં સર્વનામોવાળાં વાક્યો મેળવી સમજો.

વિભક્તિના પ્રયોગો માટેના શ્લોકો ધ્યાનથી વાંચો.

(1) रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे

रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ।

रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहं ।

रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ।।

અહીં रामः **પ્રથમા (કર્તા) વિભક્તિમાં છે.**

रामम् **(રામને) દ્વિતીયા,** रामेण **(રામ વડે) તૃતીયા**

रामाय **(રામ માટે) ચતુર્થી.** नमः **સાથે હમેશાં ચતુર્થી વિભક્તિ પ્રયોજાય છે.**

रामात् **(રામ પાસેથી, રામથી, રામ કરતાં) પંચમી,** रामस्य **(રામનો) ષષ્ઠી વિભક્તિ તથા**

रामे **(રામ ઉપર) સપ્તમી વિભક્તિનો પ્રયોગ થયેલો છે.**

भो राम **(હે રામ) સંબોધન કરેલ છે.**

આમ ઉપરોક્ત શ્લોકને ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી વિવિધ વિભક્તિનાં રૂપોનો પરિચય મળે છે.

હવે નીચે આપેલા શ્લોકોનો અભ્યાસ કરો :

(प्रथमा) (1) अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ।

पञ्चकं ना स्मरेत् नित्यं महापातकनाशनम् ।।

(द्वितीया) (2) गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा ।

पापं तापं च दैन्यं च हन्ति साधुसमागमः ।।

(षष्ठी) (3) हस्तस्य भूषणं दानं सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।

श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणैः किं प्रयोजनम् ॥

(सप्तमी) (4) मुण्डे मुण्डे मतिर्भिन्ना कुण्डे कुण्डे नवं जलम् ।

देशे देशे नवाचाराः नवा वाणी मुखे मुखे ।।

(सम्बोधनम्) (5) गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।

नर्मदे सिन्धु कावेरि प्रसन्ना भव सर्वदा ॥

વિભક્તિઓ વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લેવાથી સરળતાથી યાદ રહે છે. શ્લોકોના માધ્યમથી તથા વાચન અને વાતચીતના માધ્યમથી વિભક્તિ અંગેની સમજ સરળ બને છે.

નીચે આપેલાં વાક્યોમાંથી નામપદ અને ક્રિયાપદ શોધો :

(1) गन्त्री गच्छति । ______________________

(2) बालकः खादति । ______________________

(3) शिशुः खेलति । ______________________

(4) हंसः तरति । ______________________

(5) गजः चलति । ______________________

ઉપરનાં ટૂંકાં વાક્યોમાં માત્ર બે જ પદ જોવા મળે છે. જેમાં गन्त्री, बालकः, शिशुः, हंसः **અને** गजः **નામપદ છે અને** गच्छति, खादति, खेलति, तरति, चलति **ક્રિયાપદ છે.**

ક્રિયાપદ :

જે પદ ક્રિયા થતી દર્શાવે તેને ક્રિયાપદ કહે છે.

ચાલો, હવે નીચેનાં વાક્યોમાંથી ક્રિયાપદ શોધો અને તેનો અર્થ કહો :

(1) अहं नमामि ।

(2) त्वं नमसि ।

(3) नृपः नमति ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં ત્રણેય ક્રિયાપદો નમવાની એકસરખી ક્રિયા દર્શાવે છે. પહેલા વાક્યમાં ક્રિયાનો કર્તા 'अहम्' એ પહેલો પુરુષ છે. બીજા વાક્યમાં ક્રિયાનો કર્તા 'त्वम्' એ બીજો પુરુષ છે. ત્રીજા વાક્યમાં ક્રિયાનો કર્તા 'नृपः' ત્રીજો પુરુષ છે. પુરુષ પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપ બદલાય છે. ખરું ને ! એ તમે સમજ્યા હશો. ઉપરનાં ત્રણેય વાક્યો એકવચનનાં છે.

પુરુષ અને વચન :

ગુજરાતીમાં ત્રણ પુરુષ છે. (પહેલો, બીજો અને ત્રીજો) સંસ્કૃતમાં તેને ઉત્તમ, મધ્યમ, અન્ય પુરુષ કહે છે. ગુજરાતીમાં વચન બે છે. એકવચન અને બહુવચન પણ સંસ્કૃતમાં વચનનાં ત્રણ રૂપો છે. એકવચન, દ્વિવચનઃ અને બહુવચન.

ધાતુના ગણ :

ક્રિયાપદના મૂળ રૂપને ધાતુ કહે છે.

દા.ત. नमामि, नमसि અને नमति એ ત્રણેય ક્રિયાપદોનું મૂળ રૂપ नम् છે. તે મૂળ રૂપને ધાતુ કહેવાય છે. ધાતુના મુખ્યત્વે બે પ્રકાર છે : પરસ્મૈપદી ધાતુ અને આત્મનેપદી ધાતુ. જે ધાતુઓને પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો લાગે તે પરસ્મૈપદી ધાતુ અને જે ધાતુઓને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લાગે તેને આત્મનેપદી ધાતુ કહેવાય છે.

સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં ધાતુઓના ૧લો ગણ, ૨જો ગણ, ૩જો ગણ, ૪થો ગણ, ૫મો ગણ, ૬ઠ્ઠો ગણ, ૭મો ગણ, ૮મો ગણ, ૯મો ગણ, ૧૦મો ગણ એમ કુલ ૧૦ ગણ અથવા વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે. દરેક ગણનો ખાસ પ્રત્યય હોય છે. જેને વિકરણ પ્રત્યય કહે છે. તેનાથી જે-તે ગણના ધાતુ અન્ય ગણના ધાતુથી જુદા પાડી ઓળખી શકાય છે.

દા.ત., ૧લા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अ' છે, ૪થા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'य' છે, ૬ઠ્ઠો ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अ' છે, ૧૦મા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अय' છે.

પરસ્મૈપદી ધાતુઓનો આપણા પાઠ્યપુસ્તકમાં વિશેષરૂપે ઉપયોગ થયો છે. તેથી આપણે વર્તમાનકાળના પરસ્મૈપદી પ્રત્યયોના અભ્યાસથી શરૂઆત કરીએ.

વર્તમાનકાળ પરસ્મૈપદી પ્રત્યયો

	એકવચન	**દ્વિવચન**	**બહુવચન**
પહેલો પુરુષ (ઉત્તમ પુરુષ)	मि	वः	मः
બીજો પુરુષ (મધ્યમ પુરુષ)	सि	थः	थ
ત્રીજો પુરુષ (અન્ય પુરુષ)	ति	तः	अन्ति

ઉપર પ્રમાણેના પ્રત્યયો લગાડીને વર્તમાનકાળનાં રૂપો નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે બને છે. તેને વાંચો અને પછી એ પ્રમાણે બીજાં રૂપો બનાવો.

ખાસ નોંધ : ધાતુનાં રૂપો કરતી વખતે ધાતુને સૌ પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય લગાડીને પછીથી કાળવાચક પ્રત્યય મૂકવામાં આવે છે.

नम् (પહેલો ગણ) નમવું, નમન કરવું

	એકવચન	**દ્વિવચન**	**બહુવચન**
પહેલો પુરુષ (ઉત્તમ પુરુષ)	नमामि	नमावः	नमामः
બીજો પુરુષ (મધ્યમ પુરુષ)	नमसि	नमथः	नमथ
ત્રીજો પુરુષ (અન્ય પુરુષ)	नमति	नमतः	नमन्ति

ઉપર પ્રમાણે બીજાં રૂપો બનાવો.

पठ् (વાંચવું) चल् (ચાલવું)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
ઉત્તમ પુરુષ			
મધ્યમ પુરુષ			
અન્ય પુરુષ			

પરસ્મૈપદી ધાતુઓ (પહેલો ગણ)

हस् (हसति) હસવું

खेल् (खेलति) રમવું

खाद् (खादति) ખાવું

वह् (वहति) વહન કરવું

नी (नयति) લઈ જવું

वस् (वसति) વસવું, રહેવું

धाव् (धावति) દોડવું

भ्रम् (भ्रमति) ફરવું, ભમવું

पा (पिब्-पिबति) પીવું

गम् (गच्छ्-गच्छति) જવું

दृश् (पश्य्-पश्यति) જોવું

स्था (तिष्ठ्-तिष्ठति) ઊભા રહેવું

હવે ચોથા ગણના नृत् ધાતુનાં વર્તમાન કાળનાં રૂપોનો પરિચય મેળવીએ.

नृत् (ચોથો ગણ) નાચવું, નૃત્ય કરવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
ઉત્તમ પુરુષ	नृत्यामि	नृत्यावः	नृत्यामः
મધ્યમ પુરુષ	नृत्यसि	नृत्यथः	नृत्यथ
અન્ય પુરુષ	नृत्यति	नृत्यतः	नृत्यन्ति

ચાલો, આ સમજ્યા પછી હવે આપણે જાતે બીજાં રૂપો બનાવીએ.

कुप् (ગુસ્સે થવું)　　　　तुष् (સંતોષ પામવો)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ			
બીજો પુરુષ			
ત્રીજો પુરુષ			

પરસ્મૈપદના ૪થા ગણના ધાતુઓનાં રૂપો

क्षुभ् ખળભળવું, ક્ષોભ પામવો (क्षुभ्यति)

मुह् મોહ પામવો (मुह्यति)

शम् શાંત થવું (शाम्यति)

श्रम् થાકવું (श्राम्यति)

તમે પહેલા અને ચોથા ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાન કાળનાં રૂપોનો પરિચય તો મેળવી જ ચૂક્યા છો તો ચાલો હવે આપણે છઠ્ઠા ગણનો પરિચય મેળવીએ. છઠ્ઠા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अ' છે પ્રથમ ગણનો વિકરણ પ્રત્યય પણ 'अ' છે. ફરક માત્ર એટલો જ છે, કે પહેલા ગણના કેટલાક ધાતુઓમાં વિકરણ પ્રત્યય ઉમેરતાં ધાતુઓમાં ફેરફાર થાય છે. જ્યારે છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓમાં વિકરણ ઉમેરતાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી, જે યાદ રાખવા જેવું છે.

છઠ્ઠો ગણ પરસ્મૈપદ लिख्

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ	लिखामि	लिखावः	लिखामः
બીજો પુરુષ	लिखसि	लिखथः	लिखथ
ત્રીજો પુરુષ	लिखति	लिखतः	लिखन्ति

ઉપર પ્રમાણે સ્વપ્રયત્ને બીજાં રૂપો બનાવવા પ્રયત્ન કરો.

प्रच्छ् – पृच्छ् પૂછવું पृच्छति પૂછે છે. स्पृश् સ્પર્શ કરવો (स्पृशति)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ			
બીજો પુરુષ			
ત્રીજો પુરુષ			

ઉપર પ્રમાણે इष् - इच्छ् - ઈચ્છવું, कृष् - ખેડવું, क्षिप् - ફેંકવું આ ધાતુઓનાં રૂપો બનાવો.

૧૦મો ગણ પરસ્મૈપદ :

૧૦મા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अय' છે.

कथ् + अय = कथय તેને વર્તમાનકાળના પરસ્મૈપદી પ્રત્યયો ઉમેરીને રૂપો થાય.

તો ચાલો, ૧૦મા ગણના कथ् ધાતુનાં પરસ્મૈપદ વર્તમાનકાળનાં રૂપો જોઈએ.

कथ् (દસમો ગણ) કહેવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ	कथयामि	कथयाव:	कथयाम:
બીજો પુરુષ	कथयसि	कथयथ:	कथयथ
ત્રીજો પુરુષ	कथयति	कथयत:	कथयन्ति

ઉપર પ્રમાણે સ્વપ્રયત્ને બીજા કેટલાક ૧૦મા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુઓનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપો બનાવવા પ્રયત્ન કરીએ.

पीड् પીડવું રच् રચવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ			
બીજો પુરુષ			
ત્રીજો પુરુષ			

સંસ્કૃત ભાષામાં પરસ્મૈપદ ઉપરાંત આત્મનેપદી ધાતુઓ છે. પરંતુ આ તબક્કે આટલો અભ્યાસ પર્યાપ્ત છે.

पुनरावर्तन 2

1. कोष्टकं पूरयतु । (કોષ્ટક પૂર્ણ કરો.)

३९			चतुरशीतिः
	अष्टसप्ततिः	८९	
६७			षड् पञ्चाशत्

2. प्रकोष्ठे दत्तेन शब्देन प्रश्नवाक्यं रचयतु। (કૌંસમાં આપેલ શબ્દનો ઉપયોગ કરી પ્રશ્ન-વાક્ય બનાવો.)

(1) अहं अष्टवादने शालां गच्छामि । (कति)

(2) संस्कृतपुस्तकस्य मूल्यं षड्रूप्यकाणि अस्ति । (कियत्)

(3) मम मित्रं जामनगरे वसति।(कुत्र)

(4) उद्याने पुष्पं विकसति । (किम्)

(5) राजेशः मन्दिरतः उद्यानं गच्छति । (कुतः, कुत्र)

(6) बालकाः क्रीडनार्थं क्रीडाङ्गणं गच्छन्ति । (किमर्थम्)

3. उदाहरणानुसारं प्रश्नवाक्यं रचयतु । (ઉદાહરણ મુજબ પ્રશ્ન-વાક્ય બનાવો.)

ઉદાહરણ : योगेशः उद्याने अस्ति।

योगेशः कुत्र अस्ति ?

(1) राधा चिकित्सालये अस्ति ।

______________________________ ?

(2) मुस्ताकः पुस्तकालये अस्ति ।

______________________________ ?

(3) चन्द्रा कार्यालये अस्ति ।

______________________________ ?

(4) शिवलालः आपणे अस्ति ।

______________________________ ?

(5) केवलः नदीतटे अस्ति ।

______________________________ ?

3. अधोलिखितं संवादं पठतु एवम् अभिनयेन सह तं प्रस्तुतं करोतु ।

(નીચેનો સંવાદ વાંચો અને અભિનય સાથે તેને રજૂ કરો.)

शिक्षकः : विरुद्धार्थ–पदानि वदतु ।

छात्रः : अस्तु ।

शिक्षकः : कोपः ।

छात्रः : शान्तता ।

शिक्षकः : धनिकः ।

छात्रः : निर्धनः ।

शिक्षकः : (प्रशंसाभावेन) साधु ।

छात्रः : असाधु ।

शिक्षकः : (कोपेन) रे मूर्ख ।

छात्रः : (शान्ततया) श्रीमन्, बुद्धिमन् ।

शिक्षकः : अलम् । गच्छतु ।

छात्रः : अपर्याप्तम् । आगच्छतु ।

शिक्षकः : (कोपेन) उत्तिष्ठतु ।

छात्रः : उपविशतु श्रीमन् ।

शिक्षकः : निर्गच्छतु इतः ।

छात्रः : तिष्ठतु ।

4. कोष्ठकं पूरयतु । (કોષ્ટક પૂર્ણ કરો.)

		અંકોમાં	શબ્દોમાં
1.	२५ x ३ =		
2.	३७ + ४६ =		
3.	९६ + ४ =		
4.	७३ – २५ =		
5.	१८ x ५ =		
6.	३० + १४ =		
7.	७८ + १३ =		
8.	६४ – ५२ =		

5. નીચેનો ફકરો વાંચી પ્રશ્ન-વાક્યો બનાવો :

अद्य सोमवासरः । ऋता सार्धदशवादने विद्यालयं गच्छति । प्रथमं सा प्रार्थनां करोति । अनन्तरं सा प्रार्थनासभायां सुविचारं कथयति । तत्पश्चात् सा वर्गखण्डे उपविशति । तत्र सा विविधान् विषयान् पठति । विश्रान्तिकाले सा पुस्तकालयं गच्छति । तत्र सा सामयिकं पठति । चतुर्वादने सा कलाखण्डे विविधानि चित्राणि चित्रयति । सार्धचतुर्वादने सा क्रीडाङ्गणे क्रीडति । पञ्चवादने विद्यालयतः गृहम् आगमनाय निर्गच्छति ।

उदाहरण : ऋता कुत्र गच्छति ?

(1) ______

(2) ______

(3) ______

(4) ______

(5) ______

(6) ______